

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાત કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૪૦૭ કિંમત

ગ્રંથનામ રિંદુસ્તાનની સંજ્ઞિત
દાતરસ

વર્ગાંક

૪૦૧૭

ગુજરાત-વિદ્યાપીઠ મંથાલન

જુલૈ ૧૯૦૭

કેપ ટી સી ૩૪

૧૯૦૭

હિંદુસ્તાનનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

રચનાર તથા પ્રસિદ્ધ કરનાર.

સાંકલ્યંદ વિઠ્ઠલદાસ.

(હેડમાસ્ટર તાલુકા સ્કુલ ઢાલોલ.)

નકલ ૧૦૦૦

અમદાવાદ મદ્યે.

સરૂપચંદ દલીચંદ પોતાના પ્રેસમાં છાપ્યો.

ડેકાણું માર્જિકચોકની હાલમાં કાગદીઓળની સામે

ચા૦ હીરાભાઈ પુંજશાના મકાનમાં.

આવૃત્તી ૧ લી.

તા૦ ૧૨ મી એપ્રિલ સન ૧૮૭૧.

(કોપી રાઇટ લીધો છે.)

કિંમત ૬ આના.

રાવસાહેબ ગોપાળજી સૂરભાઈ દેશાઈ

દેવાકાંઠા પંચ માહાલના માજી ડિપ્યુટી એ. ઇન્સ્પેક્ટર.

અને

પ્રાંત કાઠિયાવાડના હાલના ડિપ્યુટી એ. ઇન્સ્પેક્ટર

એમને

આ પુસ્તક

એમના બિપકારી અને આશિન શેવક

આ પુસ્તક દુરચનારે

આર્પણ કર્યું.

કાલોલ તા. ૧૨ મી અગસ્ટ સને ૧૯૭૧.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ
અમદાવાદ
ગ્રંથાલય
૪૦૬૭ ગ્રંથાલય
ગુજરાતી ગ્રંથાલય-અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના.

હરેક દેશની તવારિખ જાણવાથી દેશમાં કપા કપા રાજ થયા, તેઓએ રાજ્ય કપા પ્રકારે કર્યું, તેઓની કારકિર્દીમાં વિશેષ વર્તમાન શાંશાં ખન્પાં, તેઓ કેવા ગુણના હતા તેઓની પ્રજા તેઓના વખતમાં કેવી હાલતમાં હતી તેઓના અંત કેમ આઓ વિગેરે સર્વ હકિકત જાણવામાં આવે છે. આથી એક સાધારણ માણસને પણ એમ વિમાર ઊત્પન્ન થાય છે કે આવા પ્રસિદ્ધ રાજ્ય કર્તાઓ થઈ ગયા, તેઓ તેમની સારી કિંવા મારી કિર્તી પાછળ મૂકી ગયા છે તેથી જ આજ તેઓ વખાણાય છે અથવા વખોડાય છે. કંઈ સાથે તેઓ ખાંધી ગયા નથી તો આપણે શી ગણતરીમાં. એ થઈ ગયા અને આપણે પણ છેવટે જવા નુંજ છે. એવા એવા વિમાર ઊત્પન્ન થવાથી માણસ વિવેકી, સદ્ગુણી, પ્રમાણિક, અને ભક્તિમાન થાય છે, મોટે દેશની તવારિખ જાણવી એ સ્વસુધારાનું પહેલું કામ છે.

હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ વિગતવાર લખતાં મોટું પુસ્તક થઈ જાય અને સાધારણ શિષ્યલાઓને તે વાંચતાં કંટાળો આવે મોટે ભાગે આ નાનું સરખું પુસ્તક, ત્રણ અંગ્રેજી તથા એ જૂનરાતી મળી નિમ્નેના પાંચ ઇતિહાસનાં

પૂસ્તકો વાંચી તેનો સાર સેધ ટુંકામાં બનાવ્યું છે કે તેથી
તેનો લાભ સર્વ સેધ થકે.

અંગ્રેજી

૧ કલકત્તામાં ૧૮૪૮માં છપાએલી યુનિવર
સલ હિસ્ટરી.

૨ મિસીસ એલ-હાન્ડિસા ઇંગ્લેન્ડ કૃત હિંદુસ્તાનનો ઇ-
તિહાસ.

૩ મોરીસ કૃત હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.

ગુજરાતી.

૧ વિશ્વનાથ નારાયણ કૃત હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.

૨ રણછોડદાસ ગીરધરભાઈ કૃત હિંદુસ્તાનનો ઇતિ
હાસ.

આ પૂસ્તક લખવામાં તથા તેની સાફ નકલ વિગે-
રે કરવામાં મને વ્રજભાઈ સંતોષરાય નામના મારા એક
અંગ્રજી શિષ્યે સારી મદદ આપી છે તેથી આ અસંગે તે-
નો ગુણ વિરસી જતો નથી.

આ ટ્રોપડી સરકારી નિશાળોમાં બલાવવાને ઉપ-
ચોગી થઇ પડે એવા ધરાશયો મેં તે બનતી રીતે સે-
ફેલી ઇખારતમાં લખી છે.

સાં. વિ.

આ ચોપડી શિખવવાની રીત.

૧. આ ચોપડી શિખવવી શરૂ કરતાંજ પ્રથમ છો-
કરાઓને ઇતિહાસ એટલે શું. એ ખાખત સારી પેઠે સ-
મજાવવી. પછીથી અનુક્રમે પાઠ આપવાને દીવસે દરેક મ-
ધાળા નીચેના વિષયના સમજ મોટેથી આપી પછી તે ખા-
ખત ઘેર ચોપડીમાંથી વાંચી લાવવા કહેવું એટલે તે ખા-
ખત છોકરાંના મનમાં સારી પેઠે ઠસી જશે.

૨ ઇતિહાસ સંબંધી પાઠો યુક્તિબંધ સમજાવ્યા શિ-
વાય છોકરાંને યાદ રહી શકતા નથી. એક ખીજા રાજા સા-
થે તેના ગુણ દ્વાષ વિગેરેનો મુકાબલો, તેના વખતમાં પ્ર-
જ્ઞની સ્થિતિ. દેશની હાલત, તેમના ઇનસાફની રીતી, કે
ઇ મોટા ખનાવ વિગેરે મુકાબલેથી સમજાવું, એટલુંજ
નહીં પરંતુ તેમાંથી કાંઈપણ નિતી કે રાજ્ય સંબંધી શિ-
ખામણ નક્કીતી હોય. તે પણ સમજાવવી, કે તેથી તે-
વી વાતો છોકરાં ઘણી હોંસથી યાદ રાખે. ટુંકામાં કે ઇ-
તિહાસ શિખવા ઉપર ઘણીજ પ્રીતિ થાય તેવી રીતની ગો-
ઠવથી શીખવવો.

હિંદુસ્તાનનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ.

પ્રકરણ ૧.

હિંદુસ્તાનનું વર્ણન.

હિંદુસ્તાનની ઉત્તરમાં હિમાલય પર્વત, પૂર્વમાં શ્વેતપ્રસ્થ નદી, એની પશ્ચિમર શ્વેતદેશ, અજિંકાણમાં, દક્ષિણમાં, અને નેર્યંકાણમાં સમુદ્ર (એટલે હિંદિ મહાસાગર તથા તેના ભાગો.) અને પશ્ચિમમાં સિંધુ નદી છે.

(કાશ્મીરથી કેપ કન્યાકુમારી સુધી આ દેશની લંબાઈ ૧૯૦૦ મૈલ, અને શ્વેતપ્રસ્થ નદીથી સિંધુ નદી સુધી એની પહોળાઈ ૧૫૦૦ મૈલ છે.

હિંદુસ્તાનના ત્રણ ભાગ છે. ઉત્તર, મધ્ય, અને દક્ષિણ, અને એમાં પાંચ ઇલાકા છે. તેમના નામ-અંગાળા, આગ્રા, પંજાબ, મદ્રાસ, અને બુંબાઈ. અને તે શિવાય કેટલાએક સરકારી ખાલસા પ્રાંતો છે. તે પાંચ ઇલાકામાં ગણતી નથી પણ તે આસ હિંદુસ્તાનના ગવર્નર જનરલ સાહેબને તાબે છે. એ શિવાય કેટલાએક પ્રાંત સ્વતંત્ર રાજ્યોને તાબે છે તો પણ તેઓ અંગ્રેજ સરકારને મુખ્ય માને છે. ગિલ્ગત, સિંધિઆ, તથા હોલકર નું રાજ્ય ઉદપૂર, જૂંપૂર, જોધપૂર એ તેમાં મુખ્ય છે.

હિંદુસ્તાનમાં નાજિએર, ખજુર, અફિજી, તમાકુ, ગળી, ખાડ, સુખડ, સાગ, શિશમ, મશાલા, જાત જાતના અનાજ, મેવા, રેશમ, કપાસ, સુરોખાર, મીઠું વગેરેના ઉપજ થાય છે.

હિંદુસ્તાનમાં મુસલમાનો આવ્યા

અગાઉનું વૃત્તાંત.

ઉત્તર અને દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાં પૂર્વે જુદા જુદા રાજા રાજ્ય કરતા હતા તેમની અનુક્રમે સવિસ્તર હકીકત કોઈ પુસ્તકમાંથી મળી આવી નથી. તે પણ જો મળી આવી તેમાંની થોડીએક હકીકત નિચે લખી છે.

માસિડન એટલે મકદુનિયા દેશનો સિકંદર ખાદશાહ ઇરાનદેશ છૂટીને હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો. અને ઇ. સ. ૩૨૬ માં સિંધુ નદી ઉતરી પૌરસ નામના રાજા સાથે લડાઈ કરી જય મેળવ્યો.

અંદ્રગુપ્ત નામના એક રાજાના વંશજોએ ખહાર પ્રાંતમાં દશ પેઢી સુધી રાજ્ય કર્યું, આગળ વળી બીજા સુદ જાતના રાજવંશ થયા. તે માંહેના છેલા વંશનું નામ આંધ્ર હતું. તેની સમાપ્તિ સન ૪૩૬ માં થઈ. તે સમયના રાજાઓમાં અંદ્રગુપ્તથી ત્રીજો રાજા અશોક નામનો મહા પ્રતાપિ થયો. તેને તાબે મોટું રાજ્ય હતું.

અંગાળા પ્રાંતમાં પાલ એ ઉપ નામના રાજરાજ્ય કરતા હતા. ત્યાર પછી સેન એ ઉપ નામના રાજ થયા; તેઓના રાજ્યની સમાપ્તિ મુસલમાનોએ ઇ. સ. ૧૨૦૩ ને સુમારે કરી.

પંવાર નામના પરમાર રાજ પ્રાચીન કાળથી માળવામાં રાજ્ય કરતા હતા તે મધ્ય વિક્રમાબ્દ ૪૦ સ. ૫. ૫૬ વર્ષ ઉપર શક કર્તા થયા. તેના વંશમાં ભાજરાજ વિદ્યાની વૃદ્ધિ કરનાર અને વિદ્વાનોને આશ્રય આપનાર થયા તેના વંશનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૨૩૧ માં મુસલમાનોએ હુલ્લાવ્યું.

ગુજરાતમાં વલ્લીપૂરમાં ઇ. સ. ૧૪૪થી ઇ. સ. ૫૨૪ સુધી સેન નામના રાજ રાજ્યાધિકાર ચલાવતા હતા. તેમની પછી ચૌરા કરીને રજપૂત રાજ થયા તેમણે ઇ. સ. ૭૪૬માં પાટણ શહેર પ્રોતાની રાજ્યધાની કરી. તેને છેલ્લો રાજ ઇ. સ. ૯૩૧ માં મરાજ પામ્યો.

કનોજ અહિઆનું રાજ્ય ઇ. સ. ૭૭૦ માં હતું અને તે વિશે છેલ્લો લેખ ઇ. સ. ૧૧૯૩ નો હતો.

કાશી અને મિથિલા આજી અસલના વખતથી રાજ્યો હતાં તેમાંથી પહેલાની સમાપ્તિ ઇ. સ. ૧૧૯૨ માં અને બીજાની ઇ. સ. ૧૩૨૫ માં થઈ.

દિલ્લિનું સંસ્થાન ઇ. સ. ૫. ૫૬ વર્ષ ઉપર હતું, ત્યાં નવમાંથી અગિઆરમાં સેંકડા સુધી રજપૂત રાજરા-

જ કરેતા હતા. તે વંશમાંના પૃથુરાજ્યના વખતમાં મુસ-
લમાનોએ તેનો અંત આણ્યો.

અજમેરમાં ૬૦ સ૦ ૬૯૫ માં માલિકરાય નામે રા-
જા રાજા કરતો હતો. સિંધ પ્રાંત સિંદ્દર ખાદશાહના વ-
ખતમાં સ્વતંત્ર હતો તે મુસલમાનોએ ૬૦ સ૦ ૭૧૧
માં લીધો.

તેલંગણની પૂર્વ તરફનો ભાગ યાદવ ઉપનામના રા-
જા પાસે હતો. અને કર્ણાટક તથા માહારાષ્ટ્ર એએની
હદ ઉપર ચાલુક્ય રાજા રાજ્ય કરતા હતા. શાલિવાહને
પોતાની સત્તા તથા શક નર્મદાની દક્ષિણમાં ચાલુ કર્યો.
તેણે ઊજ્જનના રાજા વિક્રમનો પરાજય કર્યો. એવું ક-
હેવાય છે.

હિંદુસ્તાનમાં પ્રથમ મુસલમાનોની

સ્વારીઓ.

મુસલામાની ધર્મ ચલાવનારો મહમ્મદ ૬૦ સ૦
૫૬૯માં મક્કામાં જન્મ્યો એની ઉંમર આઠીસ વર્ષની
થવા પછી તેણે આરબસ્તાનમાં પોતાનો ધર્મ પ્રગટ કર્યો
તે ૬૦ સ૦ ૬૩૨માં મર્ણ પામ્યો. તેની પછી ગાદી ઉપર
જેઓ બેઠા તેઓને ખલીફ કહે છે. પાંચમા ખલીફ મો-
આવિઆના વખતમાં મુસલમાનોએ સિંધુ નદી સુધી દશ
જીતી કાબૂલમાંના ૧૨૦૦૦ હજાર સૈનિકો પાસે ૬૦ સ૦

(૫)

૧૬૪માં પોતાનો ધર્મ કબુલ કરાવ્યો.

અલીકુ વાલીદની કારકિર્દીમાં મહમ્મદ કાસીમ નામે સરદારે ધરાનથી સિંધમાં આવી દેવળ ગામના દાહિર રાજા ઉપર ચઢાઈ કરી જય મેળવ્યો. અને મૂલતાન તથા સિંધ મુસલમાનોને હાથ આવ્યા. પછીથી તે પ્રાંતો પાછા હિંદુઓના તાબામાં આવ્યા. અને મુસલમાનો ત્યાંથી પાછા ગયા.

તાહિર નામે કોઈ મુસલમાન ઇ. સ. ૮૦૦ ને સુમારે સમરકુંદ તથા ખુરાસાન વગેરે દેશોમાં આપ અપસારીથી અમલ કરવા લાગ્યો. તેના વંશજોએ કેટલાંએક વર્ષો સુધી રાજ્ય કર્યા ઉપરાંત સુફર અને સામાની વંશના રાજા ત્યાં રાજ્ય કરતા થયા તેમાંથી સામાની વંશના રાજાઓના વખતમાં અબ્દુલગીન નામે સરદારે ગીજનીમાં એક રાજ્યની ગાદી ઇ. સ. ૯૬૨માં કરી.

પ્રકરણ ૨.

ગીઝનીવંશ.

સખકતગીન.

૯૦ સં ૯૨૨માં ગાદીએ બેઠો ને ૯૦ સં ૯૯૭ માં મર્ણ પામ્યો ૩૫ વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તુર્કસ્તાનમાંથી કોઇ શાહુકારે સખકતગીનને ગુલામ કરી આણેલો તેને અલ-મગીને ખરીદ કર્યો. અને પછી તેને વધાર્યો. તેથી અલ-મગીનના માર્ગકાળે તેમને રાજ્ય સંબંધી કારભાર તેના હાથમાં આવ્યો. અલમગીને પોતાની છોકરી સખકતગીનને પરણાવી, પોતાની પાછળ તેને ગાદીને વારસ કરાવ્યો. લાહોરના જયપાળ રાજાને મુસલમાનો થડમાં આવ્યા તેમનું નહીં. તેથી તેણે સખકતગીન ઉપર સ્વારી કરી. પંજુ એકાએક વાવાઝડુ થયાથી પોતાની ઉપર ઇશ્વર કોપાપમાન છે એમ સમજી તે પાછો ફર્યો. અને સલાહનું કેહણ મોકલી સખકતગીનને ૫૦ હાથી આપ્યા. અને બીજી દ્રવ્ય આપવું કબુલ કર્યું. પણ જયપાળે પાછા આવી કબુલ કરેલું દ્રવ્ય આપ્યું નહીં તેથી સખકતગીનને અપમાન લાગ્યું તેથી તેણે જયપાળ ઉપર સ્વારી કરી તેને હરાવ્યો. અને પોતાના રાજ્યમાં વધારે કર્યો. ત્યાર પછી થોડેક વર્ષ સખકતગીન મર્ણ પામ્યો. આ પાદશાહ બહોળી દયાળુ હતો. એના પછી એનો પુત્ર મહમૂદ ગાદીએ બેઠો.

(૭)

સુલતાન મહમૂદ.

ઈ. સ. ૯૯૭ માં ગા. ખે., ઈ. સ. ૧૦૩૦ માં મ. પા.

૩૩ વરસ રાજ કર્યું.

મહમૂદ એના ભાઈ ઈસ્મત્તલને કેદમાં નાંખી ગાદી ઉપર બેઠો. એ અનૌરસ (રાખેલીના પેટનો) હતો. મહમૂદ સ્વતંત્ર થઈ પોતાને સુલતાન કહેવડાવવા લાગ્યો, પછી તેણે હિંદુસ્તાન ઉપર ખાર સ્વારિઓ કરી તે નિ-એ પ્રમાણે.

૧ લી જયપાળ ઉપર, ૨ ભાટિયાના રાજા ઉપર, ૩ મૂલતાન ઉપર, ૪ અનંગપાળ ઉપર કરીને હિમાલય પર્વતની તળેટીમાં નગરકોટનું દેવાળપછ તે લુંટ્યું. તેમાંથી ૭૦૦ મણ સોના તથા રૂપાના દાગીના ૨૦૦ મણ શુધ સોનાની લગડીઓ. ૨૦૦૦ મણ માંદી એ ઉપરાંત માતા, હિરા, પરવાળાં, માણિક ઇત્યાદિ ૨૦ મણ. એ સઘળુ તેને હાથ લાગ્યું. ૫ મુલતાન ઉપર, ૬ સ્થાનેશ્વર ઉપર કરી ત્યાંનું દેવાલય લુંટ્યું, ૭-૮ કાશ્મીર ઉપર, ૯ કનોજ ઉપર કરી મથુરાં ગયો અને ત્યાં એણે લૂટ મલાવી, દેવ-જો વટાવ્યાં, અને મૂર્તિઓ ભાગીઓ. અને તેના લશ્કરે શહેરમાં અનિર્વાપ જુલમ મલાવ્યો. ૧૦ કલિંજર ઉપર, ૧૧ પંજાબ ઉપર કરી ત્યાં કાયમ અમલ ખસાડ્યો, ૧૨ સોરઠી સોમનાથ ઉપર ઈ. સ. ૧૦૨૪ માં કરી.

અને ત્યાંનું દેવળ હુંડ્યું અને મૂર્તિ ભાગી તે વખતે આ
 ૪ કોડ રૂપિઆનું જવાહિર તેમાંથી નિકળ્યું. એ દેવાલય
 ઘણું સુંદર અને અસલી હતું. તેની આસપાસ મજબુત
 કોટ હતો. એ દેવસ્થાનનું ખર્ચ અલાવવાને રાજ્ય રજવા-
 ડાઓએ ૨૦૦૦ ગામ આપ્યાં હતાં તે દેવળમાં ૨૦૦૦
 પૂજારી, ૫૦૦ રામજીઓ તથા ૩૦૦ ગવૈયા હતા. દે-
 વાલયના ઘંટને ૨૦૦ ગણ સોનાની સાંકળ ખાંધી હતી
 અને ૫૦૦ કોશથી આણેલા ગંગા નદીના પાણીએ દરરોજ
 દેવને સ્નાન કરાવતા હતા. એ મૂર્તિ પાણાનવ હાથ
 ઊંચી હતી. એ દેવળને ચિત્ર વિચિત્ર કમાનદાર રત્ન
 જડીત, ૫૬ થાંભલા હતા.

મહમૂદ રાજ્યનો ખેદોષસ્ત મેઠી મતુરાઈથી રા-
 ખ્યો હતો. પણ રાજ્ય આગળ સારી રીતે નભે એનો
 કાંઈ ઊંડો વિચાર કર્યો નહોતો. એના દરબારમાં ફૂંડસી
 અને ઉન્સારી એ બે કવિ હતા. તેમાંના પહેલાએ શાહ
 નામું એટલે મહમૂદના રાજ્યનો ઇતિહાસ ખનાવ્યો પણ
 તે મહેનત બદલ કજીલ કરેલું નાણું તેને ન મળ્યું તેથી
 તેણે તેની નિંદાનું ખાશુ કાવ્ય ખનાવ્યું. તેમાં મહમૂદના
 ખરા દોષ લખેલા છે. એણે ગીજનીમાં એક પાઠશાળા
 સ્થાપી. એ વિદ્વાનોને બહુ આશ્રય આપતો. તેણે એક
 સૃષ્ટીપદાર્થ સંગ્રહાલય ગીજનીમાં કર્યું હતું. મહમૂદ
 સ્વભાવે શૂરા, હરામૂઝા અને પરાક્રમી હતો પણ એનું

(૯)

મન ધણુંજ કંજુસ હતું એ કઠોર મનનો હતો. અને ગા
ભરા જાતને કુપ દેવામાં દયા લાવતો નહી. એની પછી
એનો છોકરો મહમ્મદ ગાદી ઉપર બેઠો.

મહમ્મદ.

ઇ. સ. ૧૦૩૦માં ગા. બેઠો, અને એજ સાલમાં
પાંચ માસ રાજ્ય કરી કેદમાં પ્રાપ્તો.

એ બાપે ઠરાવ્યા પ્રમાણે ગાદીએ બેઠો, પરંતુ મ-
સાઉદે તરતજ આવીને લશ્કર વશ કરી લેઇ મહમ્મદની
આંખો ફાડી નાંખી કેદ કર્યો. અને પોતાનો બાપ મુ-
આ પછી પાંચ મહિનામાં પોતે સિંહાસન ઉપર બેઠો.

મસાઉદ.

ઇ. સ. ૧૦૩૦માં ગા. બે., ઇ. સ. ૧૦૪૦માં મ. પા.

૧૦ વરસ રાજ કર્યું.

એ ગાદીએ બેઠા પછી તરતજ સલજૂકિ નામના
તાતાર લોક તેને હેરાન કરતા હતા. તેથી એની અને
સલજૂકિ લોકોના સરદાર તોગ્રલબેગની લડાઇ મર્વશહેર
પાસે થઇ. જેમાં મસાઉદની હાર થઇ. ત્યાર પછી તે-
ના ભત્રીજા મહમ્મદ પદભ્રષ્ટ થયેલા પોતાના કાકા મસા-
ઉદને મારી નાંખ્યો. એણે મોઠી મોઠી ધમારતો બાંધી
અને વિદ્વાનોને આશ્રય આપી સૂલતાન મહમૂદની પાછળ
તેની ગાદીને સોંપા આપી. એની પછી એનો છોકરો મો-
હમ્મદ ગાદીએ બેઠો.

(૧૦)

મોદુદ.

ઇ. સ. ૧૦૪૦માં ગા. ખે. ઇ. સ. ૧૦૪૬માં મ. પા.

૯ વરસ રાજ કર્યું.

મસાઉદ માર્ચો ગયો ત્યારે તે ખલખમાં હતો તે ધણી ઉતાવળથી પોતાનું લશ્કર લેઈને આવ્યો અને પોતાના ખંને પ્રતિસ્પર્ધીઓને મારી નાંખી રાજ્ય પોતાને તાબે કરી લીધું. એણે તોયલબગની પૌત્રી સાથે લગ્ન કર્યું. તેથી એને સલજુકિ લોકોની ખીક રહી ગઈ. દિલ્લીના હિંદુ રાજાએ પંજાબ પ્રાંત લીધો હતો તેનો ખંદોખસ્ત કરવાને મોદુદ જતો હતો એટલામાં તે મર્હુ પામ્યો. તેની પછી તેના ભાઈ અખૂલહસને એના નાના છાંકરાને મારી ગાદી છીનાવી લીધી.

અખૂલહસન.

ઈ. સ. ૧૦૪૯ માં ગા. ખે. ઇ. સ. ૧૦૫૧ માં પદ-

સ્થુત થયો ૨ વ. રા. ક.

અખૂલહસન ગાદી ઉપર બેઠા પછી બે વર્ષના અંદર એને એના કાકા અખ્મુલ રસીદે પદસ્થુત કર્યો. એ ધાતકી અને કઠોર મનનો હતો.

અખ્મુલ રસિદ.

ઈ. સ. ૧૦૫૧ માં ગા. ખે. ઇ. સ. ૧૦૫૨ માં મ.

પા. ૧ વ. રા. ક.

અખ્મુલ રસિદે અગાઉના વખતમાં ગએલો પંજા-

ખ પ્રાંત હાથ કરી લીધો. પછી તોગ્રલ નામના એક સ-
રદારે આવીને ખંડ કરી અબ્દુલ રસિદનો પરાજય કર્યો.
અને ગીજનીવંશના જોટલા પુરૂષ હાથમાં આપ્યા, તેટલા
મારી નાંખ્યા. માળીશ દીવસ પછી એ પાણી મરાયો, અ-
ને સખકતગીનના વંશમાંના જે ત્રણ શાહજાદા ખરપા હ-
તા તેમાંના ફરોખજાદ નામના એકને ગાદી મળી.

ફરોખજાદ.

ઈ. સ. ૧૦૫૨ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૦૫૮ માં મ.

પા. ૬ વ. રા. ક.

ફરોખજાદ સલજુકિ લોકો સાથે લડાઈમાં કરીને
જય મેળવ્યો, અને પોતાના વંશના રાજ્યમાંનો જે મુલક
ગમ્યો હતો. તે મેળવવાનો લાગ આણ્યો. એટલામાં તો-
ગ્રલ ખેગની પાછળ આદ્ય અર્સલાન નામનો મોટો શૂરો
સલજુકિ રાજા થયો. તેની આગળ એનું કાંઈ આદ્યું ન-
હીં હોય તે એ મર્હુ પામ્યો. એની પછી એનો ભાઈ ઇબ્રા-
હિમ ગાદીએ બેઠો.

ઈબ્રાહિમ.

ઈ. સ. ૧૦૫૮ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૦૮૯ માં મ.

પા. ૩૧ વ. રા. ક.

એ મોટો દેવ ભાજો હતો. એને સલજુકિ લોક જે
મુલક વિશે તકરાર કરતા હતા. તે ઉપરથી પોતાનો હક

(૧૨)

છાડીને તેઓની સાથે તહ કર્ચો. એણે ઘણા વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તેમાંથી ઘણાએક કાળ કુરાનની નકલો કરવામાં, તથા ખીજ લખવાના કામમાં ગમાવ્યો, એ માર્ણ પામ્યો તે વખતે એને ચાળીશ છોકરા અને છત્રીશ છોકરીઓ હતી. એની પાછળ એનો છોકરો ખીજે મસાઉદ ગાદીએ બેઠો.

મસાઉદ બીજો.

ઇ. સ. ૧૦૮૯ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૧૧૪ માં ગ.

પા. ૨૫ વ. રા. ક.

એ પોતાના ખાપથી વધારે ચોખ્ખ હતો. એના સર હારોએ ગંગા નદીની પેલીબેરના મુલકો ઉપર તલવાર ચલાવી. એણે ખધા કાપદા ફરીથી તપાસીને તેઓની મેળવણી કરી એક ગ્રંથ કર્યો. એની કારકિર્દીમાં કેટલાએક વર્ષ સુધી રાજધાની લાહોરમાં હતી.

અસલાન.

ઇ. સ. ૧૧૧૪ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૧૧૮ માં પ-

દશ્વથ યયો ૪ વ. રા. ક.

એણે પોતાના ભાઈએને કેદમાં નાખી તજ છીનાવી લીધું. તેથી તેની માને પોતાના છોકરાઓની અપ્રતિષ્ઠા થઈ તે જોઈને સંતાપ થયો અને તેણે પોતાનો ખીજો

છોકરો બહેરામ જ દેવચોમે પોતાના ભાઈઓની પેઠે કે-
દમાં પડ્યો નહતો. તેને મદદ કરવા સાંરે પોતાના ભાઈ
સુલતાન સંજરને બોલાવ્યો. સંજરે બહેરામનો પક્ષ ધરી
ને તેને પોતાની બહાદુરીથી સિંહાસને બેસાડ્યો.

બહેરામ.

૯૦ સં ૧૧૧૮ માં ગા. બ. ૧૧૫૨ માં મ. પા. ૩૪

૫. રા. ક.

આ પાદશાહ વિદ્વાન લોકોને સારી રીતે આશ્રય આ-
પતો. નિજની નામનો પ્રખ્યાત ફારશી કવિ એના દરબા-
રમાં રહેતો હતો. તેણે પાંચ મોટાં કાવ્યો કર્યાં તેમાંનું
એક તેણે બહેરામને અર્પણ કર્યું. બહેરામે ઘણાં વર્ષ
સુખી ઘણી ચઢતીથી રાજ્ય કર્યું. પણ છેવટે તેણે પોતાના જ-
માઈ કુતુબુદ્દીન મહમ્મદ ગોરીને માર્યો. એ મોટું ઘોર
કર્મ કરી પોતાના નામને બદો લગાડ્યો. તેણે કરીને એ
નો નાશ થઈને છેવટે કુળનો નાશ થયો. ફારણ કુતુબુદ્દી-
નનો ભાઈ સૈફુદ્દીન પોતાના ભાઈનું વેર લેવા સાંરે ફોજ
તૈયાર કરી લાગસોજ ગીજની ઉપર ચઢી આવ્યો. તેવા-
રે બહેરામને પૂર્વ તરફના ડુંગરોમાં કિર્માનમાં નાશી જવું
પડ્યું. તેણે ગીજનીના લોકોની પોતાના ઉપર પ્રીતિ બેસા-
ડવા માટે ઘણી મહેનત કરી પણ તે બર્થ ગઈ. પછી કે
ટલાએક લોકોએ શીતુર કરી બહેરામને પાછા આવવાને

તેડું મોકલ્યું તેથી સૈકુદીન અને બહેરામની ગીજની આ-
ગળ લલ્લ ધધ તેમાં સૈકુદીન ધાપલ ધધને બહે-
રામને હાથે પકડાયો. તેથી તેણે તેની ધણી એ આખ
૩ તથા ઢેડ ફરવી કરીને તેના ખુરા હાલ
કરી મારી નાંખ્યો. સૈકુદીનના વજરને પણ તેણે સુળી
એ દીધો આ ખખર મરનારના ભાઈ અલ્લાઉદ્દીનને જ-
ણાતાંજ તે અતિશય ક્રોધાવમાન થયો. અને પોતાના ભા-
ઈનું વેર લેવા સાડ બહેરામ ઉપર ચઢાઈ કરી તેને હ-
રાવ્યો. તેથી તેને રણભૂમી ઉપરથી ધણું કરીને એકલાને
નાસી જવું પડ્યું. ત્યાર પછી કંઈ વિચાર ન કરતાં અ-
લ્લાઉદ્દીને સઘળા ગીજની શહેરમાં એક સરખુંજ સત્તાના
શ વાળ્યું. ત્યાં ત્રણ દીવસ સુધી આગ લગાડીને લોકોની
કતલ કરી. એ ધોર કર્મ સાત દીવસ સુધી ચાલ્યું હતું
એવું કેટલાકએ કહે છે. ગીજનીમાં જેટલા સૈપદ લોક
એને હાથે આવ્યા તેટલાને સુળીએ દીધા, અને મહમૂદ,
મસાલિદ, તથા ઇન્શાહિમ સિવાય ખાકીના સર્વ ગીજની
વંશના રાજાઓની સુંદર કબરો ભાગી નાંખી. આથી તે-
ની અપકીર્તિ ધણી ધધ તેથી તેને હમેશાં જહાંસોજ એ-
ટલે દુનિયાં ખાળનારો કહે છે. બહેરામ હિંદુસ્તાન તરફ
નાસતાં જીપરની આફતોએ ક્ષિણ ધધ મરણ પામ્યો. એ
ની પછી એનો છોકરો ખુશરૂ ગાદીએ બેઠો.

(૧૫)

ખુશરૂ.

ઈ.સ. ૧૧૫૨ માં ગા. ખે. ઈ.સ. ૧૧૫૯માં મ.

પા. ૭ વ. ૨ા. ક.

ખરૂરામનો આ છોકરો લાહોર પહોંચતાંજ ત્યાંના
લોકોએ તેનો જયજયકાર કરી સ્વિકાર કર્યો. અને પોતાના
શહેરમાં સરકારની કાયમ ગાદી આવી માટે તેઓને આનંદ
થયો. એના પછીએનો છોકરો ખુશરૂમલેક ગાદીએ બેઠો.

ખુશરૂ મલેક.

ઈ.સ. ૧૧૫૯ માં ગા. ખે. ઈ.સ. ૧૧૮૬

માં પદભ્રષ્ટ થયો. ૨૭ વ. ૨ા. ક.

આ પાદશાહે પોતાના રહેલા પ્રાંતોમાં રાજ્ય કર્યા
પાદ તે ગોરીવંશ વાળા મુસલમાનોએ ખુશી સેધ તેની સાથે
ગીજનીવંશની સમાપ્તિ કરી.

ગોરીવંશ.

અલ્લાઉદ્દીન.

ઈ.સ. ૧૧૮૬ માં ગા. ખે. ઈ.સ. ૧૧૯૦માં મ.પા.

૪ વરસ રાજ કર્યું.

અલ્લાઉદ્દીને પોતાના નાના અસાન છોકરાને રાજ્ય
મળવા માટે મરવા અગાજી પોતાના બે ભત્રીજા ગ્યાસુ-
દ્દીન તથા શાહાબુદ્દીન એઓને કેદમાં નાંખ્યા. એ સ્વ-
ભાવે ક્રોધી અને ઘાતકી હતો. એની પછી એનો છોકરો
સૈફુદ્દીન બાદીએ બેઠો.

(૧૬)

સેકુદ્દીન.

ઈ૦સ૦ ૧૧૯૦માં ગાદીએ ખે. ઇ૦સ૦ ૧૧૯૧માં મ. પ.

૧ વરસ રાજ કર્યું.

આ પાદશાહે તખ્તપર બેઠા પછી પોતાના એ પિ-
ત્રાઈ ભાઈએને અલ્લાહીદીને કેદમાં રાખ્યા હતા તેમને છો-
ડીને પાછા પોત પોતાની સુબેદારી ઉપર મોકલ્યા. એ
બિદાર સ્વભાવનો હતો તોપણ પોતાના કુળમાંના ખીર્ન
લોકો પ્રમાણે એ પણ ધણી ડંખી હતો. એ એનામાં
મોટા દુર્યુજ હતો. એને યુઝ નામના તાતાર લોકો સાથે
લડાઈ ચાલી હતી. તેમાં અબુલઅબ્બાસ નામના મરદા
૩ તેને ભાલો માર્યો તેથી તે મરણ પામ્યો. એના પ-
છી એનો મોટા પિત્રાઈ ભાઈ ગ્યાસુદ્દીન તખ્તધિપતી થયો.

ગ્યાસુદ્દીન

ઈ૦સ૦ ૧૧૯૧માં ગા. ખે. ઇ૦ સ૦ ૧૨૦૨ માં મ. પા.

૧૧ વરસ રાજ કર્યું.

ગ્યાસુદ્દીને ગાદી ઉપર બેઠા પછી પોતાના ભાઈ શા-
હાબુદ્દીનને પોતાની સાથે રાજ્ય કારભાર કરવામાં મદદ
લીધે; અને એવર સુધી સર્વ લશ્કરી કામ તેને સોંપ્યું
હતું. એણે લાહોર તથા સિંધમાં શ્વારીઓ કરી ન્ય મે-
ળ્યો. તથા તેણે હિન્દુસ્તાનમાં ધણી સ્વારીઓ કરી હ-
તી. એણે પૃથુરાજ સાથે લડાઈઓ કરી એવટે ન્ય મે

(૧૭)

જ્યો તપા ને મુસલમાની રાજ્ય અંગ્રેજ લોક આવતા
સુધી માલ્યું હતું તેનો પાંચો શાહાબુદ્દીનેન ધાલ્યો હતો.
આબુદ્દીને હિરાતમાંની મોટી મસિદ ખાંધી તેની ચોખા
અજાએજ નેવી હતી. એનાં પછી શાહાબુદ્દીન ગાદીએ બેઠા.

શાહાબુદ્દીન.

૪૦૨૦ ૧૨૦૨માં ગા. ખ. ૪૦ સં ૧૨૦૬ માં મ. પા.
૪ વર્ષ રાજ કર્યું.

ગાદીએ બેઠા પછી આ પાદશાહે આરીજમના રા-
જનું નિર્મૂળ કરવા સારૂ તેની ઉપર સ્વામી કરી તેને હ-
રાબ્યો. પણ પછી ખીજી લડાઈમાં તેનો કેવળ પરાજય
થયો. શાહાબુદ્દીને પોતાની પક્ષના કેટલાએક લોક એકઠા
કરીને પ્રથમ મુલતાન લીધું પછી પંજાબ પ્રાંત ઉપર સ્વા-
મી કરીને તે પ્રાંત લીધો. અને ગકર લોકો પાસે મુસલ-
માની ધર્મ કબુલ કરાવ્યો. એક દિવસે ખાદશાહ સિંધુ
નદી ઉપર ધાવણી કરીને રહ્યો હતો, તે મધ્ય રાત્રે શા-
હાબુદ્દીનના જુઓમાં બકર લોકો પ્રવેશ કરી તેનો પ્રાણ લીધો.

શાહાબુદ્દીને ધણી દાલત મેળવી રાખી હતી. એ
ધણી હિંમતવાન હતો. અને એણે મુલતાન મહમૂદ કર-
તાં વધારે દેશો મેળવ્યા. પરંતુ મહમૂદ સરખું શાણપણ
અને બુદ્ધિ એ એનામાં નહતાં. એના મરણ વખતે મા-
નવા તથા પાસેનો કેટલોએક પ્રાંત ખાદ કરીને સર્વ ઉત્તર
હિંદુસ્તાન એના તાબામાં હતું. એની પછી એનો બંધીને

(૧૮)

મહમૂદ ગાદી ઉપર બેઠો.

મહમૂદ.

૪૦ સં ૧૨૦૬ માં ગા. બ. ૪૦ સં ૧૨૧૨ માં મ. પા.

૬ વર્ષ રાજ કર્યું.

એણે ગાદી લીધા પછી એના કાકાના સર્વ મુલકમાં એના નામની દવાહી ફેરવી. અને તેમાંના સર્વ અમલદાર-શાએ પણ એનું ધણીપણું કબુલ કર્યું. તથાપી એ ત-અ ઉપર બેસતાંજ રાજ્યના એકદમ વિભાગ પડીને તેમાંથી જુદાં જુદાં રાજ્યો થયાં; તેઓનું નામધારી અ ધિપતીપણું પણ એની પાસે રહ્યું નહીં.

શાહજુહીનને છાકરો નહોતા. તેથી તે તુર્કી ગુલામોના છાકરા પાસે રાખતો હતો. તે મરાઠા પામ્યો ત્યા-રે તેના હાથ નિચે હુશિયાર થયેલા ગુલામોમાંથી ત્રણ ગુલામો પાસે મોટાં સુખાનાં કામ હતાં. કુતજુહીન પાસે હિં-દુસ્તાનની એલદાલ પાસે ગીજનીની અને નાસરુદીન પા-સે મુલતાન તથા સિંધ એઓની સુબદારી હતી શાહજુ-હીન મરાઠા પામ્યા પછી એ તેના ત્રણે આકરો સ્વતંત્ર થઈ ગયા; તેને લાહિ ગોર, હિરાત, સિસ્તાન, તથા ખુરાસા-નનો પૂર્વ ભાગ એ પ્રાંતો માત્ર મહમૂદના તાબામાં હતાં મહમૂદની રાજ્યધાની ફિરુઝકોટમાં હતી. એની સાથે ગો-રીવંશની સમાપ્તિ થઈ.

(૧૯)

ગુલામવંશ.

કુતુબુદ્દીન.

ઇ. સ. ૧૨૦૬માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૨૧૦માં મ. પા.
૪ વ. રા. ક.

કુતુબુદ્દીન નાનો હતો ત્યારે એને નિશાપુરમાંના કો-
ઇ તવંગર ગૃહસ્થે ખરીદ કર્યો હતો. ત્યાર કહે તેને આ-
રખી તથા ફારસી ભાષા શિખવ્યા પછી તે ગૃહસ્થે તે-
ને કોઇ વેપારીને ત્યાં વેર્યો. તે વેપારીએ એને, સુલતાન
ના શાહાબુદ્દીનને અર્પણ કર્યો. કુતુબુદ્દીને તેની મહેરબા-
ની જલદીથી સંપાદન કરી લીધી. તેથી તેને ગાદી મળી.
એ ફક્ત આર વર્ષ ગાદી ઉપર હતો; પરંતુ તે ષહેલાં તે
એ શાહાબુદ્દીનની તરફથી ૨૦ વર્ષ સુધી કારભાર કર્યો હતો.

કુતુબુદ્દીન નિતીવાન એને સદંગુણી પાદશાહ હતો,
એવી એની અક્ષયકિર્તિ એની પાછળ રહી છે. એણે દિ-
લ્લીમાં ગાદી સ્થાપી એની પછી એનો છોકરો આરામ દિ-
લ્લીના તખ્ત ઉપર બેઠો.

આરામ.

ઇ. સ. ૧૨૧૦માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૨૧૧ માં પ.

૧. ૧૦. ૧ વ. ૧૦ રા. ક.

એનામાં રાજ્ય કારભાર કરવાની શક્તિ નહોતી. તેથી
તેના ખનેઘી અદતમશે એક વર્ષમાં તેને હરાવી. માઝી
નાંખ્યો, એને પછી પોતે તખ્તધિપતિ થયો.

(૨૦)

અલ્પતમશ.

ઈ.સ. ૧૨૧૧માં ગા. ખે. ઇ.સ. ૧૨૩૬ મ.પા. ૨૫ વ. રા.ક.

અલ્પતમશ મોટાકુળનો તથા ખુબસુરત હતો. તેને એના ભાઈએ દેશ બુદ્ધિથી ૫૦ હજાર રૂપીએ કુતબુદ્દીનને વેચી દીધો. પછી તે દરજે મહતાં મહતા તેનો જમાઈ થઈ તેની પાછળ ગાદીએ બેઠો. એણે પોતાની હકુમત ખંઝાળા, બહાર, અને માળવા સુધી વધારી. જ્યારે એણે ઉજન લીધું ત્યારે તેણે ત્યાંનું મહાકાલેશ્વરનું મોટું દરે જાદી નાંખ્યું, તથા ખાર મોટાં શિવલીંગોનો નાશ કરી તેના કડકા દિલ્હીની મસિદના ઊંચા પૈર ચણાવ્યા.

દિલ્હી પાસે કુતબ મિનાર નામનો સુંદર મનારો એ બાદશાહના રાજ્યમાં પુરા થયો. એ મનારાની ઊંચાઈ ૧૨૧ ગજ છે. અલ્પતમશ પછી એનો છોકરો રૂકનુદ્દીન ગાદીએ બેઠો.

રૂકનુદ્દીન.

ઈ. સ. ૧૨૩૬માં ગા. ખે. એનસાલમાં ૫. જ. થ. ૭ મા. રા.ક.

આ પદશાહે રામચંદ્રીએ, ગવૈયા, તથા ખુશ મસ્કરા એએ ઊપર દ્રવ્યનો વરસાદ વરસાવ્યો. અને રાજ્ય કારભાર પોતાની માને સોંપ્યો. તે જુલમ તથા કુર કર્મો કરવા લાગી તેથી સર્વ લોકોએ કંટાળી ખંડ કર્યું. અને સાત મહિના પછી એની બેન રનિયાબેમને ગાદીએ બેસાડી.

(૨૧)

રજાઆખેમ.

૪૦ સં ૧૨૩૬ માં ગા. એ. ૪૦ સં ૧૨૩૯ માં મ.

પા. ૩ વ. ૨ા. ક.

જે ગુણે રાજામાં હોય છે તે સર્વ એ
એમમાં હતા. એ કુરાન શુદ્ધ રીતે વાંચતી અને
કામકાજમાં એટલી હુશિયાર હતી કે બપોરે અદતમશ,
દક્ષિણમાં સ્વામીઓ કરવા જતો ત્યારે રાજ્ય કારભાર પો-
તાના છોકરાઓને ન સોંપતાં એને હવાલે કરતો હતો તેણે
પ્રથમ એક એ બંડો ભાગવામાં પોતાની હુશિયારી, તથા
શ્રાતન ખતાવ્યું. એ પોતે અજ્ઞતાનનો હમેશાં ઘોશાક પે-
ટેરીને પોતાના તખ્ત ઉપર આવીને બેસતી. પટેલાના રા-
જ્યમાં જે અભ્યવસ્થા થઈ હતી તે એણે સુધારી અને
કાપડા ફરીથી તપાસીને સુધાર્યા, જે મોટા મોટા ટંકા દ-
રબારમાં થતા તેઓનો ધનસાફ એ જાતે કરતી હતી.
આ પ્રમાણે નીતિમાન તથા સુધિમાન રાજાઓના સર્વ
ગુણે એનામાં હતા. પરંતુ તે તેના એક હાથથી ઘોડે-
સ્વાર ઉપર અતિશય પ્રિતિ રાખતી હતી. અલતૂનિયા
નામના ભૂકો સરદારે બંડ કર્યું તેમાં એ કેદ પડ્યા. પછી
એ બેગમે અલતૂનિયા સરદારને વશ કરી તેની સાથે
લખ કર્યું. અને ફોજ જમાવી દક્ષી ઉપર ચઢાઈ કરી તેમાં
એ તથા એનો વર બંને માર્યા ગયા. એના પછી એનો
ભાઈ મોજુદીન ગાદીએ બેઠો.

(૨૨)

મોતુદીન.

ઈ.સ. ૧૨૩૯ માં ગા. ખ. ૧૨૪૧ માં મ. પા.

૨ વર્ષ રાજ કર્યું.

આ પાદશાહની કારકિર્દીમાં મોગલ લોકોની એક ફોજ હલો કરી ડેઠ લાહેર સુધી ચાલ કરી. તેને લીધે એણે ઘણી ફોજ એકઠી કરી તેમાં ફિરૂરો ઉઠી એ ફોજ એને ફેદ કર્યો. અને છેવટે તે માર્યો ગયો. એની પછી રૂકનુદીનનો છોકરો અલ્લાઊદ્દીન ગાદીએ બેઠો.

અલ્લાઊદ્દીન.

ઈ.સ. ૧૨૪૧ માં ગા. ખ. ઇ.સ. ૧૨૪૪માં મ. પા.

૩ વર્ષ રાજ કર્યું.

એના રાજ્યમાં સદરહુ પ્રમાણેજ અવસ્થા થઈ. તેમાં વળી એ ફર અને તિપતી હતો તેને લીધે ઘણાજ ખગાડ થયા. એની કારકિર્દીમાં મોગલ લોકોએ ખ હુલા કર્યા. એના પછી અલ્તમશના છોકરાનો છોકરો નાસરુદ્દીન ગાદી ઉપર બેઠો.

નાસરુદ્દીન.

ઈ.સ. ૧૨૪૪ માં ગા. ખ. ઇ.સ. ૧૨૬૬ માં મ. પા.

૨૨ વર્ષ રાજ કર્યું.

આ પદશાહ ગાદી મેળવ્યા પછી ગ્યાસુદ્દીન સુલતન નામના વઢર ઉપર ભરોસો રાખી તેને ખંધો રાજ્ય કારભાર સોંપ્યો. આ પાદશાહે કલંજર શહેર સુધી પમુના

ની ખંભે તીરના પ્રદેશોમાં પોતાની સૂત્તા એસારી પછી ત્રણ વર્ષમાં મેવાડ નામનો પહાડી મુજક, તથા રતનભોર નામનો પાસેનો પ્રદેશ, અને ચિતોડ નામનો દુરનો પ્રાંત, એ સર્વ ઠેકાણે પોતાનો અમલ એસાડ્યો. પછી નર્વડ, અને દેરી, એ બંને કિલ્લા તાપે કર્યા કેડે માળવામાં પોતાની સૂત્તા ચાલૂ કરી.

નાસરૂદ્દીન ફકિરી ચાલનો હતો. અને પુસ્તકોની નકલો કરી તેની ઊપજમાંથી પોતાનો બધો ખાનગી ખર્ચ ચલાવતો હતો. એનું ખાણું અતિશય સાદુ હતું. કોઈ દાસીની મદદ શિયાય ખાણું રાણી પોતે તૈયાર કરે એવો હુકમ રાણીને તેણે આપ્યો હતો. આ પાદશાહ એક પત્નિ હતો. એક દિવસે તેના લખેલા ગ્રંથમાંથી એક અમીરે સુકો કાઢી, તે પાદશાહે તેજ વખતે સુધારી. પણ તેના ગયા પછી પાછા પેહેલાં હતા તેજ અક્ષર લખ્યા. કોઈએ એનું કારણ પૂછતાં તેણે જણાવ્યું કે તે અમીરનું મન દુઃખવવા કરતાં તેજ લખવું મને ઠીક લાગ્યું. આ તેની ભલામીનો એક દાખલો છે. નાસરૂદ્દીન પછી તેનો વજીર મુલખન ગાદી ઉપર બેઠો.

ગ્યાસુદ્દીન મુલખન.

ઈ.સ. ૧૨૬૬ માં ગા. ખે. ઇ.સ. ૧૨૮૬ માં મ. પા.

૨૦ વર્ષ રાજ કર્યું.

મુલખન અલ્તમશ પાસે એક તૂકું ગુલામ હતો.

પછી અહતમયે તેને પાતળની એક છોકરી આપીને આ-
ખરૂંએ મઢાવ્યો.

ગ્યાસુદીન તરૂણ છતાં ધણી મદ્યપી હતો; પરંતુ એ
વ્યસન તેણે છોડ્યા પછી જો ખીજાંએ તે લગારેક પીણા
હોય તો તે તેને ભારે સજા કરતો. અપરાધી સુખેદારને
કોઈ કોઈ વખત પાતળના દખતમાં જીવ જતાં સુધી કોરડા
નો માર તે મરાવતો. મોગલોએ ગાદી ખુંચી લઇને જો
રાજાઓને કાઠી મુક્યા હતા. તે અધા રાજાઓ તેના આ-
શરો નિચે આવી રહ્યા; કવિઓ અને પંડીતોએ પણ તે-
નો આશરો પકડ્યો. તેથી આ પાદશાહ મોટાઈ માનતો
પણ એ સદાચરણી છે એવું જાણીને કંઈ તેઓ એની
પાસે આવ્યા નહતા.

એવાડમાં લોકો એની સામે થયા મારે તેણે ત્યાંનાં
૧૦૦૦૦૦ માણસોને ગરદન માર્યા એના મરણ પછી કે-
કુખાદને ગાદી મળી.

કેકુખાદ

ઈ.સ. ૧૨૮૬માં ગા. ૦. ૫૦. ૬. ૦. ૧૨૮૮માં મ.

પા. ૦. ૨. ૫. ૦. ૨૦. ૬. ૦.

આ પાદશાહ ગાદી ઊપર બેઠો, ત્યારે એનું વય ૧૮
વર્ષનું હતું. એ બહુદ વિષયી હતો. એને નિજાસુદીન નામ-
નો નકારો વજીર મળ્યો હતો તે રાજ્ય મળવાની સાલએ
પાદશાહના કુખાદને અધિકારિક ઊત્તરણ આપતો હતો.

ખાદશાહના પિત્રાઈ ભાઈ કેપુશરૂને મારા મોકલી એ વ-
જીરે મરાઠ્યો વળી દિલ્લીમાં નોકર રહેલા ધણા મોગલોને
વિશ્વાસઘાત કરી મારી નાંખવા ખાદશાહને સલાહ
આપી. પણ એ કરાવ ખચિત થયા અગાઉ કેકુખાદનો ખા-
પ ખકારાખાન એ સર્વ વર્તમાન સોભળી પોતાના છો-
કરાના હિતનો ખંદોખસ્ત કરવા ખંગાળેથી ફોજ લેઈને આ
ખો ત્યારે નિજમુદ્દીનની શિખવણી ઉપરથી ખાદશાહ લઠાઈ
ની નેપાશીએ તેની સામો ગયો. પણ ખાપ દીકરાની મુલા-
કાત થયા પછી કેકુખાદ ખાપના ગળામાં ખાથ બીડી અ-
ને તેનું ખહુ સન્માન કર્યું. અને તેને સિંહાસન ઉપર બે-
સાડ્યો. પણ વજીરના આગળ પોતાના દીકરાનું કુંઘ મા-
લતું નથી એવું જોઈ ખકારાખાન પાછો ખંગાળે ગયો. પ-
છી ખાદશાહે સાવધ થઈને તેના વજીરનેઝરદેવરાવી મરાઠ્યો.

કેકુખાદ વિષવાશસ્તપણામાં તથા દુર્વ્યસનોમાં ગ-
રક થયાથી તેનું શરીર ક્ષિણ થઈ ગયું તેથી એને બક-
વાનો (પક્ષઘાતનો) રોગ થયો. તેને લાંબે તે રાખ્યને ઉ-
પીચોગી નથી એવું કરાવી ખિલજ ફોજ તેને માર્યો અ-
ને પોતાના સરદાર જલ્લાલુદ્દીનને તજ ઉપર બેસાડ્યો.
એ રીતે મુલામવંશ લપ પામ્યો.

ખિલજવંશ.

જલ્લાલુદ્દીન

ઈ. સ. ૧૨૮૬ માં ગા. મ. ઈ. સ. ૧૨૯૫ માં મ.

પા. ૭ વ. ૨૧, ક.

આ બાદશાહ ગાદી ઉપર બેઠો ત્યારે એની ઉંમર ૭૦ વર્ષની હતી. ગયાસુદ્દીન બુલખનના ભત્રીજા મલેક જ્યાનુએ એની સામે ખંડ કર્યું. તેને પોતાના છોકરા અરકલની ખાને પકડ્યા છતાં બાદશાહે તેને છોડી મુક્યો; અને મલેક જ્યાનુને જન્મ સુધી સારી નેમાણુંક ખાંધી આપીને બુલતાનમાં મોકલ્યો. આથી તે દયાળુ અને કો-ગળ મનનો હતો એવું સાફ માલમ પડે છે. એ કોઈને કદી દેહાંત દંડ કરતો નહીં. જલાલુદ્દીન અપરાધીઓને શિક્ષા ન કરતાં માફ કરતો. તેથી રાજ્યમાં ખંડો તથા ચોરાનો ઉપદ્રવ ઘણો થતો. એને કરાના સુબદાર તેના ભત્રીજા વિશ્વાસઘાતી અને પાપી અદલાઉદ્દીને મારી તેની પછી તક્ષષિપતી થયો.

અદલાઉદ્દીન.

ઈ. સ. ૧૨૯૫ માં ગા. બે. ઈ. સ. ૧૩૧૬ માં મ. પા.

૨૧ વ. ૨૧, ક.

અદલાઉદ્દીને તખ્ત ઉપર બેસતાં જ પોતાના બે પિત્રા-ઈ ભાઈઓને મારી પોતાની વિધવા કાકીને રૂદ્ધમાં રાખી.

એણે હિંદુઓ ઉપર જય મેળવી કીર્તિ વધારી. ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ કરી તેની રાજ્યધાની લાધી. મેવાડનો મુખ્ય કિલ્લો ચિતોડ લાધો તૈલગણની રાજ્યધાની વરગુજનો નાશ કર્યો તથા ખીજી ઘણી લઢાઈઓમાં જય મે-

ળબો. આ ખાદશાહે જલનાલુદીનની કારકીર્દીમાં મોટું પ-
રાક્રમ કરી દેવગિરીના રાજા રામદેવનો પરાજય કરી દક્ષિ-
ણમાં ધણી દેશ જીતી લીધો હતો.

અલલાઉદ્દીન મૂર્ખ અને સ્વછંદી તેમજ નિર્દય અ-
ને જીવલે હતો. તંયાપી એણે ધણી દેશો જીતા; એટલા
ખીજા કાંઈ પણ મુસલમાન રાજાએ પહેલાં હિંદુસ્તાનમાં
મેળવ્યા નહતા એના કેટલાક કાપદા અક્કલથી દૂર હતા,
અને તેણે કરીને લોકોને ધ્રુજ પડેલ્યા. અલલાઉદ્દીને જોયું
રાજ્ય મેળવ્યું તેવોજ ખંદોખસ્ત પણ મોટી ચતુરાઈથી રા-
ખ્યો હતો. કાકુરે જોર દીધાથી એ મરણ પામ્યો. એના
પછી એનો વજીર કાકુર ગાદીએ બેઠો.

કાકુરે.

ઈ.સ. ૧૩૧૬ માં ગા. ખે. ઈ.સ. ૧૩૧૭ માં મ.પા.
૧ વર્ષ રાજ કર્યું.

કાકુરે અલલાઉદ્દીનના જે વડીલ હોકરાઓના આગ્રા
ફોડી, અને પછી થોડાકજ દિવસમાં મુખ્યારિકને મારવા
સાર પણ મારા મોકલ્યા; પરંતુ તે મારાઓને સમજા-
વ્યા ઉપરથી તેઓએ એના જીવને નુકશાન પહોંચાડ્યું ન-
હી. આગળ કાકુરે તબવીજ કરવાની કુરસદ મળવાની
અગાઉ ખાદશાહી હજુર પહેલાંના લોકોના સરદારે પાતા-
ના માણસો લેઈને કાકુરને જોર આપ્યો. અને મુખ્યારિક-
ને લાગલોજ સિંહાસન ઉપર બેસાડ્યો.

(૨૮)

મુખ્યારિક.

ઈ.સ. ૧૩૧૭ માં ગા. બ. ઈ.સ. ૧૩૨૧ માં મ. પા.
૪ વર્ષ રાજ કર્યું.

આ બાદશાહે ગાદીએ બેઠા પછી તરતજ પોતાના છેક
નાના ભાઈની આંખો ફોડી નાખી જે પહેલા ઉપરના સર
દારએ એને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો હતો, તેઓના જીવ
લીધા. પોતાના ગુલામોમાંથી ધણાઓને માછી પદવીએ
મઢાવ્યા; અને તેઓમાંથી એક મુસલમાન ધણેલા હિંદુ-
ને ખુશરૂખાન એવો કિતાબ આપીને તેને પોતાનો વજીર
કર્યો. ૧૭૦૦૦ બંધિયાનો કેદમાં હતા તેમને છોડી દીધા.
આથી રાજ્યમાં અંધેરના મિઠો દેખાવા લાગ્યાં. જેમ
મુખ્યારિકે ઉપરના ખરાબ કામો કર્યા, તેમ એણે કેટલાં એ-
ક સારાં કામો પણ કર્યાં. અહીં ઉદીને જે જમીનો જમ
કરી હતી. તે એણે તેના માલિકોને પાછી આપી. જે સ-
ખત કર તેણે બેસાડ્યા હતા તે દૂર કર્યા;

તે પ્રમાણેજ પોતાની કારકીર્દિને આંતરેજ એક મો-
ટી બાહાદુરી કરી. એણે ગુજરાત પ્રાંત સર કર્યો અને
પોતે જતે સ્વાથી કંઠીને દક્ષિણમાં રાજ હરપાળને હરા-
વ્યો. પરંતુ ધણી નિર્ણયતાએ તેના શત્રુરની અંમટી તેના
જીવતાપણે ઉકેલી કરાવી. પછી પોતે, દિલ્લી ગયો
ત્યાં અતિ નિમ્ન તથા ત્રાસદાયક દુરાચરણ કરવા લાગ્યો.
તે આ વેળે જામરાવ લોકોને ખેર નામવા સાડ જતો હ-

(૨૬)

તો; તથા હમેશાં છાકટો રહેતો. આવા ખાદશાહની કારકીર્દિ-
માં ધણાં ફિતરા અને બંડો એક પછી એક હમેશાં ચતાં હતાં.
ત્યાર પછી ખુશરૂએ તેના શાંડા ધણીનો જીવ લેઈ,
જોતે તખ્તપિયવી થયા.

ખુશરૂ.

છ. સ. ૧૩૨૧ માં શા. બ. છ. સ. ૧૩૨૧ માં મ. પા.
૫ માસ રાજ્ય ક.

એણે ગાદીએ બેઠા પછી અલ્લાઉદ્દીનના વંશમાંના
નેટલા લોક જીવતા હતા, તેટલા મારી નાંખ્યા. તે કુદ
સ્વભાવનો હતો, તેથી તેણે ધણાં પાપા કર્યાં. છેવટે પંજા
ખના સુબેદાર ગાજીખાને પોતાના હાથ નિચેના અનુભવી
લશ્કરને સાથે લેઈને, ખુશરૂનો પરાજય કરી, તેની ઉમર
તથા તેના રાજ્યની એક કાળે સમાપ્તિ કરી. પછી દિલ્લી
માં પ્રવેશ કરીને ડંડેરા પિટાવ્યો, કે ખાદશાહના કુળમાં-
નો જો કોઈ પુરૂષ હોય, તો તેને ગાદી ઉપર બેસાડવાની
મારી મરજી છે પરંતુ તબવીજ કરી જોતાં પિલજીવ-
સનો કોઈ જીવતો રહ્યો નથી. એવું જોઈને, ગાજીખાન ત
ધણખને ગ્યાસુદ્દીન એવો કિતાબ આપીને સર્વેએ ગાદી
ઉપર સ્થાપ્યો.

તખ્તખવંશ.

ગ્યાસુદ્દીન

અ. ખાદશાહ બુલખનની દાસીનો પુત્ર હતો એને સિંહા

સન પ્રાપ્ત થયા, પછી પોતે તારીફ કરવા લાયક છેવટ સુધી રાજ્ય ચલાવ્યું. પ્રથમ એણે પોતાના રાજ્યની અંદરની સ્થિતિ સુધારી. દક્ષિણમાં અવ્યવસ્થા થવાથી, તેણીમેરનો ખંદાખરત કરવાસારૂ તેણે પોતાના છોકરા યુનાખાનને મોકલ્યો. યુનાખાને ત્યાં સર્વ ખંદાખરત યથાસ્થિત કર્યો તે પછી તે વરંગુળમાં ગયો ત્યાં એનું કંઈ સાલ્યું નહીં. ખીજી સ્થાનીમાં યુનાખાને અંદર નામનું મોટું મંજુત શહેર લીધું. પછી વરંગુળ જીતી લીધું અને ત્યાંના રાજાને કેદ કરીને દિલ્લી આંબ્યો.

ત્યાર પછી ખાદશાહ પોતે ખંગાળામાં ગયો; એ સ્થાનીમાં તેણે ઠાકાપ્રાંતમાં કંઈ ખર્ચા થવા હતા તે મટાડ્યા. પછી પાછા આવતાં ખાદશાહે તિરહુત પ્રાંત લેધને ત્યાંના રાજાને કેદ કર્યો.

ગ્યાસુદ્દિન દિલ્લી પાસે આવ્યો ત્યારે એના વડીલ યુનાખાને પોતાના ખાપનો સત્કાર કરવા સારૂ લાકડાને તંબુ ઠાકાવ્યો હતો. તેમાં ખાદશાહ પોતાના ખીજા વહાલા છોકરા સાથે દાખલ થયો. પાંચ મહી તંબુ અકસ્માત પડી જવાથી તેઓ કચરાઈ મુઝ્યા; એ વખતે યુનાખાન ત્યાં નહોતો તેથી એવું અનુમાન થાયછે કે એ કાવત્રું એણે કરાવ્યું હશે.

દિલ્લીમાં તઘલખાખાદ નામની સુંદરઘડી ગ્યાસુદ્દિને અંધાવેલી અદ્વાપી પ્રસિદ્ધ છે, એના પછી એના છોક-

રેા યુનાપ્પાન સુલતાન મહમ્મદ એવો કિતાબ ધારણ ક-
રી અતિશય ઠાઠ માઠથી તજ ઉપર બેઠો.

મહમ્મદ.

ઈ૦ સ૦ ૧૩૨૫ માં ગા. બે. ઈ૦ સ૦ ૧૩૫૧ માં મ.

પા. ૨૬ વ. રા. ક.

આ બાદશાહે ગાદી ઉપર બેઠા પછી પોતાના હોસ્તો
અને વિદ્વાન લોકોને ધણી બક્ષિસો તથા પેનશનો આપ્યાં.
એજ પ્રમાણે એણે દવાખાનાં કાઢ્યાં ધર્મશાળાઓ બના-
વી અને પોતાની કારકિર્દીમાં વિદ્વાન લોકોને અતિશય આ-
શ્રય આપ્યો; તેણે કરીને તેઓ એની બહુ સ્તુતિ કરતા.
તે વખતે એના જેવો વક્તા અને કુશલ બાદશાહ કોઈ
નહતો. એની સ્મૃતિ અજબજાબ હતી. તે સારો ન્યાય શા-
સ્ત્ર જાણનારો અને તેવોજ યુનાની લોકોના તત્ત્વ શાસ્ત્ર-
માં નિપુણ હતો. ગણિત, તથા શિર્ક પદાર્થ વિજ્ઞાન, એ-
ઓ ઉપર એને ધણી પ્રિતિ હતી. એ નિમાજ કરાવેલી
વખતે પઠતો હતો, દારૂને કદી અડકતો નહીં; લઢાઈમાં
બહોલુરી અને અંચળાઈ વિશે એ પ્રખ્યાત હતો. તે પો-
તાના આચરણ ધર્મ પુસ્તકોમાંના નીતિ વચનો પ્રમાણે રા-
ખતો હતો. આ સર્વ ગુણો ઉપરથી એ કોઈ અદ્ભુત પુરુ-
ષ છે એવું તે વખતમાં સર્વ બાદશાહો માનતા.

એના એટલા ગુણો છતાં તે બર્થ હતા, પોતાની મ-
રજીમાં આવે તે કરવાની ટેવ હોવાથી માણસને જે મદ

એ છે તે એનામાં હતો એનામાં કાંઈ માંડપણ હતું, એ
વું નિયેના વર્ણન ઉપરથી અનુમાન થાય છે.

એણે પ્રથમ ધરાન જીતવાનો ડોળ ધાસી ૩૭૦૦૦૦
પોડેસ્તાર વિગરેની ભારે ફોન એકઠી કરી તેથી એનો સ
ર્વ ખજાનો ખસાસ થયો તેથી બધા મુલકોની ધુળધાણી
એણે કરી.

ત્યાર પછી ચીનદેશ જીતીને અને ત્યાંનું શ્રીમાન રા-
જા સુદીને આપણો ખાસી ખજાનો ભરવો એવો એણે
કરાવ કર્યો. અને ૧૦૦૦૦૦ માણસની ફોન ત્યાં તે કા-
મ સારૂ મોકલી. તેમને ચીનાઓએ હરાવ્યા અને તેઓ
પાછા આવતાં પંદર દિવસમાં આખી ફોન મરણ પામી.
પોતાની ધારણામાં પોતે નિષ્ફળ થયો, તેથી તેણે ખજા-
નો ભરવા ખીજા અનાદી ઉપાય કર્યા. તે એ કે તેણે ૩
પાને બદલે તાંબા નાણું ચલાવવા માંડ્યું આથી તે ભારે
તંગીમાં આવી પડ્યો; એકુતો ઉપર ભારે વેરા નાંખ્યા.
તેથી તેઓ ખતરો છોડી જંગલમાં જતા રહ્યા, પછી જો-
મ જોમ એને વધારે તંગી પડવા લાગી તેમ તેમ એવં-
ધારે જીલમ કરવા લાગ્યો. એણે પોતાની રાજ્યધાની દિ-
લ્લીથી દાલતાબાદ આણી અને દિલ્લીના લોકોને જીલ-
મથી ત્યાં જવાનો હુકમ કર્યો. એ જ આવમાં હજારો
માણસ માર્ગમાં મરી ગયાં આથી રાજ્યતને ધણીજ પીડા
બધ એવી આગળ કોઈ રાજાના વખતમાં થઈ નહતી. એ

ક વખતે દિલ્લીથી દેલતાખાદ જતાં તેનો એક દાંત પ-
ડ્યો તે માટા ઠાઠ માડયા દાટી તે ઉપર તેણે કબર ખા-
ધી એની કારકીદીમાં ઠામ ઠામ ખંડો થયાં હતાં.

એ ખાદશાહના દરબારમાં આફ્રિકામાંનો એક ભણિ
સા આરખ ઇબન ભતુતા કરીને કંઈ વર્ષ સુધી હતો.
તેણે એ રાજની વ્યવસ્થા જોઈ તે પ્રમાણે યથાર્થ વર્ણ-
વેલી છે.

એની પત્ની એનો ભત્રાજો ફિરોઝુદ્દીન ગાદીપતિ થયો.

ફિરોઝુદ્દીન.

ઈ. સ. ૧૩૫૧ મા. ગા. ખ. ઈ. સ. ૧૩૮૮ માં મ.

પા. ૩૭ વ. રા. ૬.

આ ખાદશાહના વખતમાં ગોટ્ટી મોટી લડાઈઓ થ-
ઈ ગઈ. એણે વણા હુલાયણયા પોતાના કાપદા કર્યા. તે-
મજ લોકોપયોગી કામો પણ ધણાં કર્યાં તેથી એ પંકાએલો
છે. લોકોના શરીરને ઇન્ત કરવાનો અને હાથ પગ ઇ-
ત્યાદી અવયવો કાપવાનો ચાલ હતો તે એણે ખંધ કર્યો.
ધણા ત્રાસ લાયક કર માફ કર્યા, એતીને પાણી મળવા સા-
રૂ ૫૦ નદીઓને ખાંધ બંધાવ્યા, ૪૦ મસીદો ખાંધી, ૩૦
વિદ્યાલયો સ્થાપ્યાં, અને ૧૦૦ ધર્મશાળાઓ ચાલુ કરી,
આ શિવાય ૩૦ તળાવો, ૧૦૦ દવાખાનાં, ૧૦૦ હુમામખા-
નાં (નહાવાની ઢાંગા) અને એ શિવાય ખીજાં ધણાં સુખ
લાયક અને શોભાપમાન કામો કર્યાં. એ કામો હમેશાં આ-

લવા માટે તેઓને જમીનોની નિગણુંક કરી આપી હતી. એણે એક નેહર ધમૂના નદીથી કર્નાળ, હાંસી તથા હિન્સાર એઓ સુખી પાંધેલી છે. એ નેહર ગાગર નદી સુધી ગએલી છે. તે સુમારે ૧૦૦ કોસ લાંબી છે.

ફિરોજુદ્દીન રવભાવે શાણો હતો તે ૯૦ વર્ષની ઉંમરે મર્ણ પામ્યો એની પછી એનો પુત્ર નાસરુદ્દીન ગાદીએ બેઠો.

નાસરુદ્દીન.

ઈસૌ ૧૩૮૮ માં ગા. બે. ઇસૌ ૧૩૮૯માં પ. બ. થ.

૧ વર્ષ રાજ કર્યું.

આ બાદશાહે પોતાનો અધિકાર હુંશિયારીથી મલાઓ નહીં તેને લીધે તેના જાને પિત્રાઈ ભાઈઓએ દિલ્લીમાં ફિતૂર કરીને તેને હાંકી મુક્યો. તેથી તેને સરમોરના પહાડમાં નાસી જવું પડ્યું. એ ધણે નખજો તથા બેવકુફ બાદશાહ હતો. એની પછી ફિરોજુદ્દીનના ખીજા એક છોકરાનો છોકરો બાસુદ્દીન ગાદીએ બેઠો.

બાસુદ્દીન ખીજો.

ઈસૌ ૧૩૮૯ માં ગા. બે. એજ સારમાં મ. પા.

૫ માસ રાજ કર્યું.

જે પિત્રાઈ ભાઈઓએ એને ગાદી ઉપર બસાવ્યો હતો, તેઓની સાથે જલદીજ એને આજખનાવ થયો તેથી તેઓએ બાસુદ્દીનને કાઢી મુકી મારી નાંખ્યો. એની પ-

(૩૫)

છી ફિરોજનો પૌત્ર અખૂબકર ગાદીએ બેઠો.

અખૂબકર.

ઈ.સ. ૧૩૮૯માં ગા. બે. ઈ.સ. ૧૩૯૦માં પ. ભ. થયો.

૧ વર્ષ રાજ કર્યું.

આ પાદશાહને પોતાના કાકા નાસરૂદ્દીન સાથે કછ-
એ માલ્યો તેમાં નાસરૂદ્દીને દિલ્લીમાં કાયમ અમલ બે-
સાડ્યો અને પોતાના પ્રતિસ્પર્ધી અખૂબકરને જલદીજ
કેદ કર્યો.

નાસરૂદ્દીન.

ઈ.સ. ૧૩૯૦ માં ગા. બે. ઈ.સ. ૧૩૯૪ માં ગ. પા.

૪ વર્ષ રાજ કર્યું.

નાસરૂદ્દીનની ખીજવારની ઠારકીદિમાં જમાં ત્યાં અ-
વ્યવસ્થા ચાલી હતી તથાપિ એની વખતમાં ગુજરાતના
સુબેદાર ફરતુલમુલકે બંડ કર્યું, તેનો મુજફરખાને પરા-
જય કર્યો. પછી પાદશાહી અમલ ઢીલો પડ્યો એવું જ્યાં
ત્યાં અનુભવમાં આવવા લાગ્યું. એની પછી તેનો છોકરો
હુમાયુ ગાદી ઉપર બેઠો. પરંતુ તે ૪૫ દિવસમાં મુઆ
પછી, તેના નાનાભાઈ મહમૂદ સિંહાસન ઉપર બેઠો.

મહમૂદ.

ઈ. સ. ૧૩૯૪માં ગા. બે. ઈ. સ. ૧૪૧૨માં

મ. પા. ૧૮ વ. રા. ક.

મહમૂદ ગાદી ઉપર બેઠો તેવારે તે નાનો હતો, એ

ની ખાદ્યાવસ્થા અને રાજ્ય માંહેની અવ્યવસ્થા એ બે કારણોને લીધે ગુજરાતનો સુખેદાર મુઝફ્ફરખાન સ્વતંત્રતાએ સત્તા સલાવવા લાગ્યો. પછી માળવા તથા ખાન-દેશમાં ખંડો થયાં, અને ખાદશાહના વજીરે જવાનપુરમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું.

આ ખાદશાહની કારકિર્દીમાં તૈમૂરલંગ કડીને કાઢ એક મોગલ સરદારે રૂશિઆ દેશથી સિંધુનદી સુધી દેશ છૂટી હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વાસી કરી. અને દિલ્લી આવતાં રસ્તામાં જે શહેર આવ્યાં તે લુટી તથા ખાળીને ત્યાંના લોકોને ઠેર મારી તે દિલ્લીમાં પેઠા; ત્યાં તેણે રસ્તામાંથી પકડેલા કેદીઓમાંથી ૧૫ વર્ષની ઉંપરના તમામ લોકોને ઠેર માર્યા, તેમાં ૧૦૦૦૦૦ માણસ માર્યા ગયાં.

ખાદશાહની ફોજ થોડી હતી તેને લીધે તેનો પરાજય થયો. અને મહમૂદ ખાદશાહ ગુજરાતમાં જતો રહ્યો. પછી તૈમૂરલંગ પોતાને હિંદુસ્તાનનો ખાદશાહ કહેવડાવવા લાગ્યો. દિલ્લીના લોકોને તેણે અભય વચન આપ્યા ઉપરથી તેઓ શરણ આપ્યા. તૈમૂરની ફોજ લોકો ઉપર જીલમ કરવા લાગી તેથી લોકો આડા આવ્યા. તેણે કડીને એ ફોજ લોકોની એક સરખી કતલ કરી. અને રસ્તાઓમાં મડદાંના ઢગલા થવાથી જવાના માર્ગ ખંધ પડ્યા. પછી મોગલ ફોજ દરવાજા ભાંગી શહેરમાં પેઠી ત્યાર પછી શહેરમાં જે કેદુર થયો, તે અતિ ભયાનક હતો. પાંચ

દિવસ સુધી શહેરમાં લૂટ ચાલી અને આગ લાગી હતી, તે તૈમૂર નિરાંતે જોતો હતો. શહેરમાં લૂટવાનું કંઈ રહ્યું નહીં, તથા દેશ માણસોના જીવ લેતા યાત્રી, ત્યારે તેણે પાછા જવાની આજ્ઞા કરી. અને જવાને દહાડે તૈમૂરે યમના તિરે ફિરોજશાહની બંધાવેલી આરસ પહાનની મસિદમાં નમ્રતથી પ્રાર્થના કરી ઇશ્વરનો આભાર માન્યો. અને ત્યાંથી તાતાર ગયો.

તૈમૂર ગયા કેડે દિલ્લીમાં જ મહિના સુધી કેવળ અંધેર ચાલ્યું. પછી મહમૂદ ગુજરાતમાંથી પાછો આવ્યો ત્યારે તે અને કોઈ એક ખાલ નામે સરદાર એ બંનેનો કંઈવાર સુધી ટોટા ચાલ્યો. ઇ. સ. ૧૪૦૫ આગળ તે સરદાર મુઆ પછી રાજ્ય ફરીને મહમૂદને તાબે થયું. તે તેણે મરતાં સુધી ભોગવ્યું. એની પાછળ હાલતખાન લોદીએ ૧૫ મહિના રાજ્ય કર્યો પછી તેને પંજાબના સુબદાર ખિજરખાને ગાદી ઉપરથી કાઢી મુકી પોતે ગાદીપતી થયો.

સૈયદવંશ.

ખિજરખાન.

ઇ. સ. ૧૪૧૪ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૪૨૧ માં મ. પા.

૭ વ. રા. ક.

હું તૈમૂરલંગને ખાદશાહ માનું છું એવું ખિજરખાન હે ખાડતો હતો અને ખાદશાહનો કિતાબ અથવા મિન્હોનો ઉપયોગ ન કરતાં એ તેને નામે કારનાર ચલાવતો હતો.

(૩૮)

તો. ખિજરખાનને દિલ્લી સાથે ખીજો કોઈ મુલક મળ્યો નહીં. અને ઘોડાજ દિવસમાં એનો મૂળ પ્રાંત જો પંજાબ તેમાં પણ ખંડ થયું. એની પછી મુખ્યારિક ગાદીએ બેઠો.

મુખ્યારિક.

ઈ૦સ૦ ૧૪૨૧ માં ગા. બે. ઈ૦સ૦ ૧૪૩૫ માં મ. પા.
૧૪ વ. રા. ક.

મહમ્મદ.

ઈ૦સ૦ ૧૪૩૫ માં ગા. બે. ઈ૦સ૦ ૧૪૪૪ માં મ. પા.
૯ વર્ષ રાજ કર્યું.

અલ્લાઉદ્દીન.

ઈ૦સ૦ ૧૪૪૪ માં ગા. બે. ઈ૦સ૦ ૧૪૫૦ માં મ. પા.
૬ વ. રા. ક.

આ ત્રણે ખાદશાહે ખિજરખાન પછી અનુક્રમે ગાદી ઉપર બેઠા. તેઓએ ઘોડો ધણી પણ પંજાબ પ્રાંત લેવાને મહેનત કરી. તેમણે પોતાનું રાજ્ય વધારવા સાફ કેટલી એક બહાદુરી કરીને માળવામાં અને રાજ્યસ્થાનની સરહદ ઉપર હુલા કર્યાં. પરંતુ એ વંશનો છેલ્લો પુરુષ અલ્લાઉદ્દીન એની કારકિર્દીમાં એઓના મુલકની સરહદ એક ટુકાણે દિલ્લીના કોટબહાર અડધા કોસની અંદર હતી. અને છ કોસની પેલીમેર કંઈજ નહોતી. પણ દિલ્લીની ઊત્તર તરફ સુમારે ૫૦ કોસ ઊપર બદાશુન નામનું શહેર અલ્લાઉદ્દીનના તાબામાં હતું ત્યાં જઈને છે-

(૩૯)

વટ તેણે પોતાની પેઠુલાની રાજ્યધાની અને મહત્વએએ
ખહિલોલખાન લોદીને સ્વાધિન કર્યો.

લોદીવંશ.

ખહિલોલખાન.

ઈ. સ. ૧૪૫૦ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૪૪૮ માં મ.

૫. ૩૮ ૫. રા. ક.

એણે પંજાબ પ્રાંતમાં થએલો ખખ્ખો મટાડી ત્યાં
અમલ ખસાડ્યો. અને મુલતાન પ્રાંત સ્વતંત્ર થયો હતો
તે ઉપર તેણે સ્વારિ કરી એટલામાં જવાનપુરના ખાદશા
હુ દિલ્લીને ઘેરો ઘાલ્યો એ સમાચાર એને પહોચતાંજ
એ પાછો દિલ્લી આવ્યો. પછી એને તેની સાથે લડાઈ સ
ર થઈ તે યુદ્ધ ૨૬ વર્ષ સુધી જાગી રહ્યું તેમાં ખહિલોલનો
જય થયો. એના મરાણ વખતે ઉતરમાં યમૂનાથી હિમાલય
સુધી અને પૂર્વમાં કાસી સુધી એ ઊપરાંત યમૂનાની પ-
શ્ચિમ તરફ બુદ્દનખંડ પ્રાંત, એટલો મુલક એના તાબામાં
હતો. એના પછી એનો પુત્ર સિકંદર ગાદી ઊપર બેઠો.

સિકંદર.

ઈ. સ. ૧૪૮૮ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૫૧૬ માં મ. પા.

૨૮ ૫. રા. ક.

આ ખાદશાહના અધિકારમાં તકરાર કરનારા તેનાં
ભાઈ વિગરે ખીજા કેટલા એક હતા, તેમને તેણે માફી
આપીને તેમના ઊપર પેઠુલાં પ્રમાણે પ્રીતિ રાખી.

આ ખાદશાહ પોતાના રાજ્ય કારભારમાં ન્યાયી હતો. તેણે પોતાનું રાજ્ય ઘણું વધાર્યું. ધર્મની ખાખત શિવાચ્છ ખીજી વાતોમાં એ શાંત અને ઉત્તમ ખાદશાહ હતો. એણે હિંદુઓનાં દેવાઓ ભાગી નાંખ્યાં. તથા પોતાના રાજ્યમાં તેઓની યાત્રાઓ બંધ કરી; પવિત્ર નદીઓમાં કેટલાએક તેહેવારોને દિવસે હિંદુ લોકો સ્નાન સંધ્યાદિ કર્મો કરે છે તે બંધ કર્યાં. એક આદ્વાણને તેણે ધર્મની તકરારને લીધે મારી નાંખ્યો. એ પોતાની રાજ્યધાની દિલ્લીથી આગ્રે લેઈ ગયો. આ ખાદશાહ કવિ હતો તથા વિદ્વાનોને આશ્રય આપતો. એની પછી એનો છોકરો ઇબ્રાહિમ ગાદીપતિ થયો.

ઇબ્રાહિમ.

ઈ.સ. ૧૫૧૬ માં ગા. એ. ઇ.સ. ૧૫૨૬ માં ગ. પા. ૧૦ વર્ષ રાજ કર્યું.

એણે ગાદી ઉપર બેસતાંજ પોતાના ભાઈનો જીવ લીધો. અને ખીજાઓને હેઠમાં રાખ્યા, એ ઘણો ગર્વિષ્ઠ હતો, અને એના વેરુમી તથા જીલમી સ્વભાવને લીધે એના સરદારોમાં ખીજ પછી. તેથી એના રાજ્યમાં વારંવાર દંગા થઇને કુપારે પણ નિરાંત થઇ નહીં.

એના વખતમાં તૈમૂરનો વંશજ ખાખર કાબુલમાં રાજ્ય કરતો હતો, તેના ઉપર ઇબ્રાહિમે ૧૦૦૦૦૦ માણસો તથા ૧૦૦૦ હાથી એટલા લશ્કર સહિત ચઢાઈ કરી તે બંનેની લડાઈ પાનિપતના મેદાનમાં ઇ.સ. ૧૫૨૬ માં

(૪૧)

થઇ તેમાં ખાખરનું સઘળું લશ્કર ૧૨૦૦૦ હતું તે લડા-
ઇમાં ઇબ્રાહિમ પરાજિત થઇને મુઘ્લા. પછી ખાખરે દિ-
લ્લી તથા આગ્રા એ એ શહેરો હાથ કર્યાં અને રાજ્ય
નો અધિકારી થયો.

ખાખર

ઇ. સ. ૧૫૨૬ માં ગા. એ. ઇ. સ. ૧૫૩૦ માં મ.
પા. ૪ વ. રા. ક.

ગા. ખાદશાહ તૈમૂરલંગથી છોટા પુરૂષ હતો. એ
નાનપણમાં અનેક સંકટો ભોગવી તથા જય પરાજય અ-
નુભવીને છેલ્લે સમરકંદ તથા બુખારાનું ધણીપણું પામ્યો.
ઇ. સ. ૧૫૧૧. પાણ આગળ ત્રણ વર્ષે તેનું તે સઘળું
રાજ્ય જઈને ખદખ પ્રાંત માત્ર રહ્યો. ત્યાર પછી એક
વર્ષની માંહે ઘોલપૂર તથા ગવાલિયર વગેરે પ્રાંતો તેને
સ્વાધિન થયા. જવાનપૂરનું રાજ્ય એના છોકરા હુમાયુએ
લીધું. અને મારવાડના રાજસંગ ઉપર સ્વામી કરીને ખા-
ખરે તેને હરાવ્યો. ખાખરે વર્ષે માંહેરી લીધું. પછી ખહાર
અનેખંગાળા લીધાં. આગળ કેટલાએક મહીના સુધી
તેની તખ્તિયત ખિમાર થતી ગઈ અને થોડા વખત પછી
આગ્રામાં મરણ પામ્યો. તેવારે એની ઊંમર ૫૦ વર્ષની
હતી. એનું શખ તેના કહ્વા પ્રમાણે કાબુલ લેઈ જઈ દાટયું.

ખાખર હિંદુસ્તાનમાંના ખહાર અને સારા રાજાઓ
માંનો એક હતો. તે ઘણો વિદ્વાન હતો એણે પોતાનું જ

અમરિત્ર સારીરીતે લખ્યુંછે, તેમાં ઘણી ખાખતો વિશે-
 ને તેણે જ્ઞેયું હતું તે વર્ણવેલું છે. એને કુલ કૃષ્ણનો ધ-
 જ્ઞો શોખ હતો. તેની મા ઉપર તે ઘણી પ્રીતિ રાખતો.
 નહાનપણમાં તેને દારૂ ઉપર ખુબ પ્રીતિ હતી, એ બુદ્ધિ-
 માન અને લક્ષ પૂર્વક અવલોકન કરનારો હતો. શરીરે
 મજબુત હતો એની વાણી સાદી અને ગંભીર તેમજ
 ઉદ્ધાશી અને ચિત્ર વિચિત્ર હતી, એનો સ્વભાવ ઠંડો
 અને મન મેળાપી હતો આયો-રાજા જ્ઞેયને મન વિશ્રામ
 પામે છે. નજો આણવા; તળાવો ખાંધવા અને એવાજ
 ખીજ સુધારા કરવા ઉપર તેનું લક્ષ હતું. એ ક્રૂરશી ત
 થા વૃદ્ધિ ભાષામાં કવિતા રચતો. એની પછી એનો છોક-
 રો હુમાયુ ગાદીએ બેઠો.

હુમાયૂં.

ઈ. સ. ૧૫૩૦ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૫૫૬ માં મ.
 પા. ૨૬ વ. રા. ક.

હુમાયૂં શિવાય ખાખરને ખીજન ત્રણ છોકરા હતા.
 તેમના નામ-કામરાન હિંદાલ અને મિર્ઝા અશ્કરી કા-
 મરાન કામુલ તથા કુંદહારનો સુબેદાર હતો હિં-
 દાલ સંખલ પ્રાંતના તથા મીરજાઅશકરી એવાડ-
 નો સુબેદાર હતો. અને ખાખીનું રાજ્ય હુગાધ પાસે હતું
 એ વખતે તેનો શત્રુ શીરશાહ નામે એક પઠાણ હતો. તે-
 ના સાથે એને ત્રણવાર લડાઈ કરવી પડી તેમાં હુમાયુનો
 કેવળ પરાજય થયો. એ વખત તો એ નદીમાં ડુબતો હુ-

ખતો ખચ્યો. ત્યાર પછી હુમાયુ હિંદુસ્તાનમાંથી ધરાન નાશી ગયો. અને ત્યાંના પાદશાહ તમસ્પનો આશ્રય લીધો. પછી સ્ત્રીરશાહ ગાદીએ બેઠો.

હુમાયુના ભાઈઓમાં ખનત નહતી તેથી તેઓ હુમાયુને મદદ ન આપતાં તેના શત્રુ સાથે સલાહથી ચાલતા હતા. શિરશાહ ઘણો શાણો અને પરાક્રમી હતો તેણે લોકોના સુખ માટે ખંગાળેથી સિંધુ નદી સુધી રસ્તો ખંધાવી તે ઉપર ડેકાણે ડેકાણે કુવા તથા ધર્મશાળાઓ ખંધાવી અને છાયાને માટે રસ્તા ઉપર ઝાડો રોપાવ્યાં. તેણે મહેસુલ ખાખતના ચાલુ રીવાજમાં સુધારો કર્યો. કલંબરના ઘેરામાં તેના દારૂખાંના ઉપર તોપનો ગોળો પડીને તેનું અંગ દારૂચું તેથી તે મર્ણુ પામ્યો. એણે ફક્ત ચાર વર્ષ રાજ્ય કર્યું. તેની પછી તેનો છોકરો સિલી મશાહ તખ્ત ઉપર બેઠો. તેને દશ સુધારાનો શોખ હતો તે નવ વર્ષ રાજ્ય કરી મર્ણુ પામ્યો. એની પછી તેના કાકા મહમ્મદ આદિલીએ શીલીમના ચાર વર્ષના છોકરાને મારી તખ્ત ધીનાવી લીધું. આદિલી ઘણો ધાતકી હતો તેથી તેણે લોકો ઉપર જીલમ કરવાને લીધે તેની સામે તે બંડ કરી તેને હાંકી દાઢ્યો આ વખતે ધરાનના પાદશાહ તમસ્પની મદદથી હુમાયુ પંજાબમાં મોટી ફેજ સાથે દાખલ થયો. અને બે લડાઈઓમાં જય મેળવી લાહોર, દિલ્લી તથા આગ્રા તાબે કર્યાં. હુમાયુએ દિલ્લીની ગાદી

પાછી લીધા પછી તે કુલ એક વર્ષ જીવ્યો. એ પોતાના રંગ મેહેલના ઝરૂખામાંથી ઉતરતા એનો પગ પગથાએથી લપચી ગયો તેથી તે હેઠે પડ્યો અને આંધે દિવસે મર્યું પામ્યો. એની પછી એનો પુત્ર અકબર તખ્તાધિપતી થયો.

અકબર.

ઈ. ૧૫૫૬ માં જા. એ. ૯૦ સ. ૧૬૦૫ માં મ. પા.

૪૯ વ. ૨૧. ૬.

આ પાદશાહ ગાદીએ ખેઠો ત્યારે એનું વય ૧૩ વર્ષનું હતું. એ નાની વયનો હોવાથી તેના રાજ્યનો સંઘર્ષો કારભાર ખેડેરામખાન નામે તેનો મુખ્ય વજીર મલાવતો હતો. આ યુદ્ધિમાન પણ આપગમ્પત્યાર વજીરના કારભારમાં ઘણું કરીને તમામ દેશ પૂર્ણ રીતે કબજામાં આવ્યો હતો. જ્યારે અકબરે પુત્ર ઉમરનો થઈ રાજ્ય પોતાને કબજે લીધું ત્યારે તેને દેશની સ્થિતિ ઘણું કરીને સમાધાની ભરેલી માલમ પડી. એનું રાજ્ય ઘણા લાંબા વખત સુધી ચાલ્યું તેટલામાં એણે ઘણા ઘણા પરાક્રમે કરી તથા ઘણા દેશો જીતી છેવટે તે હિંદુસ્તાનનું ધણીપણું પામ્યો. તથા અક્ષય કીર્તિ મેળવી. હિંદુસ્તાનમાં જે મુસલમાની રાજાઓ થઈ ગયા તે બધા કરતાં એ ઉત્તમ હતો. કેમકે તે પોતાની પ્રજાના ભલા અને સુખને માટે ચિંતા રાખતો. અકબરનો વિશ્વાસ મુસલમાની ધર્મ ઉપર નહીં હતો. તથા તે ધર્મમાં એણે કેટલાએક ગેરબાજબી રિ-

વાળો તોડવાને મેહેનત લીધી. તેથી એને ધર્મના લોકો નાસ્તિક કહે છે. તેણે પોતાના દરબારમાં હિંદુઓને ઊંચા દરજ્જાની નોકરીઓ આપી. અને પોતાની રૈયત ઉપરથી અવધિત કર માફ કર્યા. તેણે શીરશાહની મેહેસુલ સખંધી કરાવેલી રીતમાં સુધારો કર્યો. ન્યાય ખાતાને પૂષ્ટિ આપી બધી ધાતકી અને નિર્દય રાજાઓ કરવાને મના કરી સતી થવાનો આજ્ઞા બંધ કર્યો. ટુંકામાં એ કે તેણે પોતાની પ્રજાને સુખી અને આખાદાની ભરેલી કરવાને કંઈ પણ કસર રાખી નહીં.

અકબરના દરબારમાં બહુ વિદ્વાન મંડળી હતી. એના વજીર અબુલ ફઝલનો ભાઈ ફૈઝ નામે વિદ્વાન પુરુષ હતો તેની પાસે અકબરે વેદ, મહાભારત, રામાયણ, લીલાવતી, ખીલ, ઇત્યાદી સંસ્કૃત ગ્રંથોના તરજુમા ફારશી ખોલીમાં કરાવ્યા.

આ પાદશાહે સિંધુ નદી ઉપર અટકનો કિલ્લો બાંધ્યો. એ વગર એણે ગોપૂરશિકરી નામે શહેર વસાવ્યું. અને આગ્રા તથા પ્રયાગ અહિંમાં કિલ્લા, કોટ, ખંડક, ધુમક, વગરે મોટી મોટી ઇમારતોનાં કામો ખનાવ્યાં. અકબરનું રાજ્ય દીવાની તેમજ લશ્કરી સુધારાને માટે પંકાએલું હતું. રાજ્યના પ્રાંતોમાં ભાગ કરી તે ઉપર સુઅદારો કરાવ્યા હતા. અને પ્રાંતોની જીલ્લામાં વેહેચાણ કરી હતી.

અકબર ખીજા રાજ્યો પ્રમાણે રોલ ન ચાલતાં ઇ-
નસાફ કરવાને તખ્ત નિચે ખસતો. તેની પ્રજા તેની ઊપ-
ર પ્રીતિ કરીને તેની દહેશત પણ રાખતી તથા એના
શત્રુ એનતથી ધરધર કાંપતા. એવું બે અંચેન્નેએ
તેના દરબારની રચના નજરે દિઠી હતી તેઓ લખી ગયા
છે. એ ખાદશાહ શરીરે સુદૃઢ, સ્વરૂપે રૂપાળો અને સ્વ-
ભાવે શૂરો, ઊદ્યોગી, અને મન મેળાપી હતો. અને આ-
ખા દહાડામાં એક પોઢોર ઊંઘતો હતો.

અકબરને ત્રણ છોકરા હતા તેમનાં નામ સિલીમ,
મુરાદ, અને દાનિઆલ પણ એ તરફતું એને કંઈ સુખ
નહતું. સિલીમે એની સામે ખંડ કર્યું, મુરાદ વેહેલા મ-
ર્ણુ પામ્યો હતો, અને દાનિઆલ દારૂનાં વ્યસનથી ગુજરી
ગયો. અકબર પછી એનો પુત્ર સિલીમ ગાદીએ બેઠો.

સિલીમ

(જહાંગીર.)

ઈ.સ. ૧૬૦૫ માં ગા. એ. ઇ.સ. ૧૬૨૭ માં મ. પા.
૨૨ વર્ષે રાજ કર્યું.

આ ખાદશાહ જહાંગીર એટલે દુનિયાં જીતનારો એ-
વો કિતાબ ધારણ કરી સિંહાસન ઊપર બેઠો. તે આ-
ળસુ તથા બેફિકરો રાજા હતો પણ એના પિતાના વખ-
તથી એનું રાજ્ય એવી સારી સ્થિતિમાં આવેલું હતું કે
સિલીમના વખતમાં ઘણાં વર્ષો લગી સમ્રાટાની અને સ-

લાહ ચાલ રહી.

તે એના ખાપની પેઠે લોકોને ધનસાફ આપતો નહીં તોપણ લોકોને રાતે ધનસાફ આપે છે એવું ઊપરથી દેખાડતો. તેણે મેહુલની દિવાલે એક સાંકળ ખાંધી હતી તે ફરિયાદ લોકો હલાવતા એટલે માંહે ટાંગેલો સોનાનો ઘંટ વાગી તેને ખપ્પર થતી.

આ પાદશાહ દર રાત્રે દારૂ પી છાકટો થતો તોપણ ન લોકો દારૂ અને અફિણ પીતા તેમને તે ભાર સળ કારતો. તેણે નૂરજહાં નામની ખુબ સુરત અને કામલ સ્ત્રી પરણવા સારૂ તેના ઘણીને મરાવ્યો. તથા ખીજાં કેટલાં એક દૂધ કરમો કર્યાં એ શિવાય કુંઘક સ્વછંદીપણું તેનામાં હતું. તથાપિ તે ભલો અને ઉદાર હતો એવું સરદારશાહે નામે ઇંગ્લાંડના પેહેલા જોસરાજનો વકીલ તેના દરબારમાં ઘણી મૂદત સુધી હતો તેણે લખ્યું છે. એ વકીલે સુરતમાં વખાર કરવાની રજા એની પાસેથી મેળવી. એની પછી એનો છોકરો શાહજહાં તખ્તનશિન થયો.

શાહજહાં

ઇ. સ. ૧૬૨૭ માં ગા. ખ. ઇ. સ. ૧૬૫૮ માં

પ. ભ. પ. ૩૧ વ. રા. ક.

આ પાદશાહે ગાદી ઉપર એસતાંજ પોતાના ભત્રીજા-એને મારી નખાવ્યા આ ઘણું ધાતકી કામ તેણે કર્યું ખીજા ખાખતમાં શાહજહાં ઘણો મારો પાદશાહ હતો. તેણે

સોડા ઉપર સારી રીતે અમલ ચલાવ્યો. તેઓને કાયદા મનાવ્યા તેથી એના વખતમાં દેશ ઘણો આબાદનીમાં હતો.

એના રાજ્યમાં કાબુલ અને દક્ષિણમાં ખંડો ધપાં તે એણે મટાડ્યાં, મૃજ્ય મૂજ્ય શહેરોમાં મોઠી મોઠી ધમારતો ખાંધીઓ. તેણે દિલ્લીમાં પહેલાંના શહેર કરતાં શાન્તિત એક પડ વસાવ્યું. તેમાં મોઠી મોઠી આરસપાણી તથા સોનેરી ધુમટોની હવેલીઓ ખાંધી હતી. અને રસ્તા ખાંધીને તેને કિનારે ઝાંડો રોપીને ખજાર વસાવ્યાં હતાં. આગ્રામાં એણે પોતાની પ્રીયસ્ત્રી મુમતાઝા બેગમની કબર ઉપર એક પ્રખ્યાત મહેલ બંધાવેલો છે. તેને તાજમહેલ કહે છે. એવી ઇમારત પૃથ્વીમાં કંહી નથી.

એણે માણેક, પાનાં, હિરા, નિલમ ઇત્યાદી રત્નો જીત એક ગયુરાસન કરાવ્યું તેનો ખર્ચ સુમારે સાડાઘઠોડ રૂપિયા થયા હતા, એવું કોઈ પુરોપિચ્ચન ઝવેરીએ જોઈને લખ્યું છે.

શાહજહાંના રાજ્યનું વસુલ ખત્રિસ કોડ રૂપિયા આ વતા હતા. અને તેના રાજ્યની સમાપ્તિએ ખજાનામાં સિલીક એવિશ કોડ રૂપિયા, તથા સોનું, રૂપૂ અને ઝવેર એ પૂજળ શાહજહાં સ્વભાવે ભલો તથા જરા ભાળો હતો. માટે છોકરાઓ ઉપર વિશ્વાસ રાખ્યાથી તે ઠગાયો. એને માર છોકરા હતા તેમનાં નામ દારા, શુજા, ઔરંગઝેબ અને મુરાદ તેઓ બધા જુદી જુદી ચાલના હતા. દા-

(૪૯)

રા હિમ્મતવાન અને જુસ્સાવાળો હતો. શુભ વિષયી હતો, છેક નાનો મુરાદ બેવકુફ અને સ્વછંદી હતો. અને ઔરંગઝેબ ઘણા લુચો, સાવધ, હિકમતી અને લોભિ હતો. તેથી તેણે પોતાના બાપને અંધીબાને નાંખી પોતે તખ્તાધિપતી થયો.

ઔરંગઝેબ.

ઈ.સ. ૧૬૫૮માં ગા. બે. ઇ. સ. ૧૭૦૭માં મ.પા.

૪૯ વર્ષ રાજ કર્યું.

ઔરંગઝેબ ગાદી ઉપર બેઠા પછી પોતાના ભાઈ ભત્રીજાઓને મારી નાંખ્યા. એનામાં શૌર્ય તથા યુદ્ધ કૌશલ્ય અને શ્રમ રાહન કરવાનું સામર્થ્ય એ અતિશય હતાં, એ અતિ ઉદ્યોગી હતો. એને મુસલમાની ધર્મનું અભિમાન હતું તેથી તેણે તે ધર્મનો પક્ષ કરીને પોતાની હિંદુ પ્રજાને પીડા કરવાનું આરંભ્યું. હિંદુઓની ધાત્રા પોતાના દેશમાંથી ટાળી. મુસલમાનોને જકાત વગેરે માફ કર્યું. અને હિંદુઓ ઉપર જાળિયા વેરા નવો બેસાડ્યો. તથા તેમને સરકારી કામમાં નહીં રાખવાને સર્વ કામદારોને આજ્ઞા કરી.

એ રાફેઃ મલમલનો પાશાક પહેરીને ઉમરાવ લોકોમાં લાકડી ટેકી ઉભા રહેતો, લોકોની અરજીઓ લેઈ ને ચસ્મા વગર વાંચતો, તે ઉપર પોતાને હાથે શેરા લખતો અને હમેશાં હસમુખો હતો. એવું કોઈ યુરોપિયને

તેને ૭૮ મે વર્ષે જોયો હતો તેણે લખ્યું છે.

ઐરંગઝેબના રાજ્યમાં ઘણી લડાઈઓ થઈ તેમાં જય પરાજય અનુભવીને આગળ કેટલેક વર્ષે તે મરણ પામ્યો. એની પછી મોગલ રાજ્ય પડતી હાલતમાં આવવા લાગ્યું. કેમકે એની પછી ધનારાઓ નબળા અને અનાદી હતા. એના વખતમાં શિવાજી નામે મરેઠા સરદારે હિંદુસ્થાનમાં એક નવું રાજ્ય સ્થાપ્યું. એ ઐરંગઝેબ નો કટ્ટો દુશ્મન હતો.

ઐરંગઝેબના મર્ણુ પછી તેના ઓશિકા નાએથી એક વ્યવસ્થા પત્ર જડ્યું તેમાં તેના ત્રણ છોકરા આજીમ, મોઆજીમ અને કામબક્ષ એઓએ ક્યાં ક્યાં અગલ કરવો તે જણાવ્યું હતું તે એક કોરે મુઝીને તેના મુઆ પછી આજીમ પોતાને આખા હિંદુસ્તાનનો ખાદશાહ કહેવડાવવા લાગ્યો. પણ મોઆજીમ તેના ઉપર ચઢાઈ કરી તેને તથા તેના બે જવાન છોકરાઓને મારી પોતે ખાદશાહ એવો કિતાબ ધારણ કરી ગાદીપતિ થયો.

મોઆજીમ. (ખાદશાહ.)

ઈ. સ. ૧૭૦૮ માં ગા. ખે, ઇ. સ. ૧૭૧૨ માં મ. પા.

૪ વર્ષ રાજ કર્યું.

ખાદશાહ ગાદી ઉપર બેઠા પછી પોતાના ભાઈ કામબક્ષનો પરાજય કર્યો. લડાઈમાં કામબક્ષને ઘણા ધા વાગ્યાથી તે તેજ દિવસે મર્ણુ પામ્યો. આગળ ખાદ-

(૫૧)

શાહે રજપુતો સાથે સલાહ કરી. તેમને દસ્તાવેજ કરી આપવાની જરૂર પડી. ત્યાર પછી કેટલેક વર્ષે ખાહાદૂરશાહે લાહોરમાં હેહ મુંઝી. તેના મર્ણ પછી તેના છોકરાઓમાં પરસ્પર કલેશ થઈને તે બંને છોકરા મર્ણ પામ્યા. પછી સૌથી મોટા ભાઈ જહાંદારશાહને ગાદી મળી.

જહાંદારશાહ.

ઇ. સ. ૧૭૧૨ માં ગા. ખે. ઇ. સ. ૧૭૧૩ માં

મ. પા. ૮ ગા. રા. ૬-

એણે જીલ્લિકારખાનને વશીર કરી આઠ માસ સુધી રાજ્ય કર્યું. તેટલામાં દુરાચરણ કરીને પોતાની અપ્રતિષ્ઠા કરી લીધી. છેલ્લે તેનો ભત્રિજો ફરોખશિર નામે ખગાળામાં હતો; તેણે બંડ કરીને ખાદશાહની ૭૦૦૦૦ ફૈજનો પરાભવ કર્યો. અને પછી તેને ગારી નાંખી પોતે ગાદીએ બેઠો.

ફરોખશિર.

ઇ. સ. ૧૭૧૩માં ગા. ખે. ઇ. સ. ૧૭૧૮માં મ. પા.

૬ વર્ષ રાજ કર્યું.

એને તખ્ત હાંસલ થવા સારું હુસેનઅલી તથા અબ્દુલખાન નામે બંને સૈન્યભાઈઓએ મદદ કરી હતી, તેમણેજ એ ખાદશાહની કારકિર્દીમાં સઘળો કારભાર કર્યો. અંતે ખાદશાહની કૃપા કોઈ રૂકનુદોલા નામે સરહાર ઉપર થયેલી જોઈને હુસેનઅલીએ દક્ષિણમાંથી

(૫૨)

ખાલાજી વિશ્વનાથના દશ હજાર મરેઠા લાવી તેમની મદદથી ફરોખશિરને રાજ્યભ્રષ્ટ કુરચો. અને પછી તેનો પ્રાણ લીધો, ફરોખશિરના મુઆ પછી સૈયદોએ એક છોકરાને રફિઉદ્દીન ત એ કિતાબ આપીને ગાદીએ બિસાડ્યો અને તે અધરોગ થઇને થોડા દિવસમાં મુઆ પછી રફિઊદ્દવલ્લા નામે ખીજ એક છોકરાને પાદશાહ પદ આપ્યું તે પણ થોડા મહિનામાં મર્ણુ પામ્યો. છેલ્લે શાશન અમ્મરને મહમ્મદશાહ એવો કિતાબ આપીને રાજ્યાધિકાર આપ્યો, ૪૦ સં ૧૭૧૯.

મહમ્મદશાહ :

૪૦ સં ૧૭૧૯ માં ગા. બે. ૧૭૪૮ માં મ. પા. ૨૯
વ. રા. ક.

મહમ્મદશાહ ગાદી ઉપર બેઠા પછી બે મહીનાની અંદર બેઉ સૈયદો માર્ચા ગયાં. પછી પાદશાહે મહમ્મદ અમિન નામે પ્રધાન નમ્યો. તે જનદીબ મૂઆ પછી અસોફીને તે અધિકાર આપ્યો. પણ તેને પાદશાહનો સ્વભાવ નહી ગમીને તે તે કામ છોડીને દક્ષિણમાં જતો રહ્યો.

આ પાદશાહની કારકિર્દીમાં નાદીરશાહ નામે ધરાનનો રાજા મોઠી ફોજ લેઇ હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વારી કરી દિલ્લી આવ્યો. મહમ્મદશાહને તેની સામે જીત મેળવવાની આશા ન હોવાથી તેણે દિલ્લીના દરવાજા ઉધાડ મુકવાનો હુકમ કર્યો. જ્યે નાદીરશાહની ફોજ દિલ્લીમાં આ.

લી. એ દિવસ સુધી શેઠેરમાં શાંતી ચાલી. પણ ત્રિજો દિવસે એવી અચ્ચર ફેલ્લખ કે નાદિરશાહ મુઓ. તેથી દિલ્લી ના રેહવાશીઓ ફેલ્લખી સામે થયા. અને ભારે કતલ ચાલી સવારે ઊઠી નાદિરશાહ ઘોડા ઉપર બેસી ફરવા નિકળ્યો. અને જો શેરીઓમાં ધરાનીઓનાં ગડદાં માત્રમ પડ્યાં તે શેરીઓના તમામ રેહવાશીઓને તેણે ગાંડી નાંખવાનો હુકમ કર્યો. આથી ૩૦૦૦૦ ગાણસ ગાયો ગયા.

આ ભયંકર ખૂનરેણ પછી નાદિરશાહ ૬૭ દિવસ ત્યાં રહી પુલકળ અન્નનો લેઈ ધરાન બતો રહ્યો. એના ગયા કેડે દિલ્લીમાં તમામ ઠેકાણે અચ્ચવસ્થા થઈ હતી. આણીમેર લશ્કરની ફાટફૂટ તથા અન્નનો ખાલી. તેણીમેર દક્ષિણમાં ગરેઠા લટકે છે. અને તેમના ઉપદ્રવથી જો પ્રાંતો ખસ્યા હતા તેની નાદિરશાહે ખરાબી કીધી પછી મહમ્મદશાહ થોડાંજ વર્ષમાં મર્જ પામ્યો. અને દુરાની રાજના નામનો તેનો છોકરો મહમ્મદશાહ તખ્તનો અધિકારી થયો.

મહમ્મદશાહ.

ઈ. સ. ૧૭૪૮ માં ગા. ખ. ઈ. સ. ૧૭૫૪ માં મ.

પા. ૬ વ. રા. ક.

એણે અચોક્ષ્યાના નવાબ સાદતખાનના છોકરા સફરબંગને વજીર નિમ્ચો તેણે પ્રથમ રોહિલા ઉપર સ્વામી કરી, પણ તેમાં તેનો પરાજય થયો. એ વજીરે આદશાહની મેઢેરખાની વાળા કોઈ જખીદ નામના ઓગતને

મારચો. તેથી તેની ઉપર પાદશાહની ગેરમરજી થઈ. ત્યાર પછી પાદશાહને નિજમના છોકરા ગ્યાસુદ્દીને તજ ઉપરથી કાઢી તેની આંખો ફેડીઓ. તથા એની જગાએ ખહાદુરશાહના વડા છોકરાને આલમગીર ખીજે એવો કીતાબ આપી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો.

આલમગીર ખીજે.

ઈ. સ. ૧૭૫૪ માં ગા. બે. ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં મ. પા. ૪ વ. રા. ક.

આ પાદશાહની પાસે ગ્યાસુદ્દીન વજીરનું કામ કરતો હતો અને એનામાં કંઈ દમ ન હોવાથી તેને એક પૂતળાની માફક પોતાના કબજામાં રાખતો. એ ગ્યાસુદ્દીન વચે નાનો તથા સ્વભાવે સ્વર્ણ હતો. તેને લીધે અવિચાર તથા ઉતાવળે ચાલતો હતો. તેણે ઈ. સ. ૧૭૫૮ માં આલમગીરને મારાઓને હાથે મરાવ્યો. એ પછી તેણે તેની જગાએ પાદશાહના કુટુંબમાંના એક શાહજહાં નામે શાહજહાને ગાદીએ બેસાડ્યો. પરંતુ પાદશાહના વડા છોકરા અલીઘોરે શાહઆલમ એવો કિતાબ ધારણ કરી તેની પાસેથી તજ લેઈ લીધું.

મહાશિવરાવ અને વિસ્વાસરાવ નામે સરદારના હાથ નિએના મરેહી લશકરે ગ્યાસુદ્દીનને દિલ્લીથી હાંકી કાઢ્યો. પછી કેટલીકવારે ગુલામકાદિર નામના રાહીલાએ શાહઆલમની આંખો ફેડી પોતે સત્તાધારી થયો ત્યાં

(૫૫)

૨ પછી મરેઠી સરદાર સિંધાઆએ દિલ્લી લેઈ એ રાહિ લાને કેદ કર્યો. પણ ૬૦ સં ૧૮૦૩ માં દિલ્લી અંગ્રેજોએ લેઈ ત્યાંના બાદશાહને સારૂં ઘટતો ખંદાખસ્ત કર્યો.

રાહિઆલમના મર્ણુ પછી અકબરશાહ અને તેની પછી મુઝમહસન ખિરીશ સરકારના આશ્રય નિચે દિલ્લીના રાજ થયા.

અકબર બાદશાહના રાજ્યમાં હિંદુસ્તાનના પ્રાંતોમાં ભાગ કરી તે ઉપર સુબેદારો એટલે રાજના હાથ નિચેના અમલદારો કરાવ્યા હતા. અને પ્રાંતોની જીલ્લામાં વે-હેંચણ દરેક જીલ્લામાં નવાબ નામે અધિકારીઓ સુબેદારોના હાથ નિચે કરાવ્યા હતા. પરંતુ મોગલ રાજ્યની પડતી વખતે એ સુબેદારો દિલ્લીની ગાદીથી સ્વતંત્ર છે એમ કહેવડાવવા લાગ્યા તેનો દાખલો પકડી ધણાક નવાબોએ સુબેદારોથી પોતે સ્વતંત્ર છે એમ કહેવરાવ્યું. આ પ્રમાણે ફેટલાક રાજ્યો ઉભાં થયાં.

મોઝલ રાજ્ય લય પાઝ્યા પછી હિંદુસ્તાનનાં
જુદાં જુદાં રાજ્યો.

તે વખતે હિંદુસ્તાનના જુદા જુદા ભાગોમાં નિચે પ્રમાણે સત્તા હતી.

કર્ણા. કર્ણા.

કાનુ રાજ્ય હતું.

૧ પંજાબ, કાશ્મીર, કુમાઓન, મુલતાન, } અફઘાનનું રા-
સિંધ, અને કછમાં. } જ્ય હતું.

(૫૬)

- ૨ દિલ્લીમાં. મોગલોનું. ,,
- ૩ અયોધા, ખહાર, અને ખંગાળામાં. નવાખનું. ,,
- ૪ આગ્રામાં. જાટલોકોનું. ,,
- ૫ અલહાબાદમાં. અયોધાના }
નવાખનું. } ,,
- ૬ ગુજરાત, ગાળવા, દક્ષિણનો પશ્ચિમ ભાગ અને હિંદુસ્તાનના દક્ષિણ ભાગમાં તા } મરેઠા સં } ,,
નજર આદિલીને ઠેકાણે. } રદારોનું. }
- ૭ દક્ષિણના મધ્ય અને પૂર્વ ભાગમાં. | નિબ્ધમુલમૂલકનું.
- ૮ કર્ણાટકમાં. નવાખનું.
- ૯ દક્ષિણ હિંદુસ્તાનમાંના પાકીના દેશોમાં. } જુદાજુદા ,,
} હિંદુ રાજાઓનું.

પ્રકરણ ૩.

યુરોપિઅન લોકોની હિંદુસ્તાનમાં
પેહેલ વેહેલી સફરો.

હિંદુસ્તાનની શોભાપમાન મખમલ, સ્વાદિષ્ટ મશાલા અને મજકતાં જવાહિરો વિશે યુરોપિઅન લોકોને ઇ.સ. ૧૬૦૦ પેહેલાંથી જ ખબર હતી પરંતુ તેઓને ઇ.સ. ૧૬૦૦ પૂર્વે આદેશ સાથે પાધરો વ્યવહાર ધણે થોડો હતો. માલ જમીનને રસ્તે હિંદુસ્તાનમાંથી વણઝાર મારફત ધરાન અને એશિયા મૈનર થઈને કાન્સ્ટાન્ટિનો પલ લેઈ જવામાં આવતો હતો. અને ઇ.સ. ૪૭૬ થી તે ઇ.સ. ૧૪૯૨માં અમેરિકાની શોધ થઈ ત્યાં સુધીમાં વેનિસ અને જીનોઆના વેપારીઓએ પુરૂષ હાલત, હિંદુસ્તાનનો માલ ખરીદ કરી, યુરોપમાં લેઈ જઈ વેચવાથી મેળવી હતી.

સોળમાં સૈકાની આરંભે પોર્ટુગિઝ લોકોએ દરિયાઈ સફરોથી નામદારી મેળવી. ઇ.સ. ૧૪૮૭માં પોર્ટુગિઝ

અ નાખુદા ખારથોલો મિચોડીએએ આફ્રિકાની દક્ષિણ છે-
ડે સફર કરી તેને ત્યાં તોફાની પવન લાગ્યાથી એ છેડાનું
નામ તેણે કેપસ્ટાઈર્મ પાડ્યું. પોર્ટુગાલનો રાજા હિંદુસ્તાન
માં જવાના આ નવા રસ્તાના શોધથી ખુસી થયો અને
તેણે તે કેપનું નામ ફેરવી કેપ આવ ગુડ હોપરાખ્યું.

૭નોઆનો એક રેહેવાસી કોલમ્બસ નામના વહા-
ણવટિએ પશ્ચિમ તરફ હંકારતાં હિંદુસ્તાન પહોંચવાની
કિમેદથી આટલાન્ટિક મહાસાગર ઝાળુંગ્યો અને ૧૪૯૨માં
૧૪૯૨માં અમેરિકા શોધી કાઢ્યો.

અંગ્રેજ લોકોની હિંદુસ્તાનમાં વેપારની કોશિસ.

૧૪૯૨માં ૧૬૦૦ની સાલમાં ઈંગ્લાંડની રાણી એલી-
ઝાબેથ પાસેથી ત્યાંના કેટલા એક વેપારીઓએ હિંદુસ્તા-
નમાં વેપાર કરવાની સનંદ મેળવી, પેહેલ વેહેલાં માલ
ના ચાર વહાણો ભરી હિંદુસ્તાનમાં મોકલ્યાં. આ વેપારીઓની
મંડળીનું નામ તેઓએ, “પૂર્વ હિંદુસ્તાનમાં વે-
પાર કરનારી કંપની” એવું રાખ્યું.

આથી પોર્ટુગિઝ અને ડચ લોકોને અદેખાઈ ઉત્પન
થઈ. હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજોના તાખાની પેહેલ વેહેલી જ-
ગા એક કોઠી એટલે માલ ભરવાની વખાર મછલિપટ-

(૫૯)

જામાં હતી. ઇ.સ. ૧૬૧૨માં જહાંગીર પાદશાહે એ વે-
પારી કંપનીને સુરત, અમદાવાદ અને ખંભાતમાં માલ ભ-
રવાની વખતે ખાંધવાની પરવાનગી આપી. તેમાં સુરત
એ પહેલાં બ્રિટિશ કાંઠાઓમાં ધણી અગત્યની જગા હતી.
પછી ઇ.સ. ૧૬૩૯ માં ચંદ્રગિરીના હિંદુ રાજા પાસેથી
તેઓએ પરવાનગી મેળવી મદ્રાસમાં એક કિલ્લાવાળી વ-
ખાર ખાંધી. અને તેનું નામ તેઓએ “ હાર્ટ સેન્ટ બ્રા-
ન્” પાડ્યું. ઇ.સ. ૧૬૫૧ માં હામિલ્ટન નામે એક
અંગ્રેજ વૈદે દિલ્લીના શાહજહાં પાદશાહની છોકરી માં-
દી હતી, તેને દવા આપી સારી કરી. તેથી તે તેના ઉપર
ખુશી થયો. આથી એ અંગ્રેજ વૈદે પાતાના જાતભાઈ
અંગ્રેજ વેપારીઓને વેપારમાં વધારે છુટ આપવાને મા-
ગી લીધું તે તેણે કબુલ કર્યું. એવીજ રીતે એ વૈદે ખં-
ગાળાના નવાખની શેવા જાળવી, હુગલી નદી ઉપર એક
વખાર ખાંધવાની પરવાનગી મેળવી. ઇ.સ. ૧૬૫૩માં
મદ્રાસને પ્રેસિડેન્સી કરવામાં આવી. કલકત્તા એ ઇ.સ. ૧૭૧૫
સુધી મદ્રાસ પ્રેસિડેન્સીને તાબે હતું. તે પછી કલકત્તા સ્વતંત્ર
પ્રેસિડેન્સીમાં ગણાયું. ઇંગ્લાંડનો ખીજો આર્લ્સ રાજા પો-
ર્ટગાલના રાજાની કપાયેરાઈન નામની છોકરી સાથે પર-
ણ્યો તેની પહેરાંમણીમાં ખંખાઈ તે રાજા પાસેથી ઇ.સ.
૧૬૬૧માં મળ્યું. અને તે ઇ.સ. ૧૬૬૮ માં ઉપર લ-
ખેલી વેપારી કંપનીને સ્વાધિન કર્યું. પછી એ કંપનીએ ક-

દહુર પાસે, મદ્રાસની દક્ષિણે ૧૦૦ મૈલ દુરે કરોમાંડળ કીનારા ઉપરનું ટેંગાપાટમ એક દેશી રોજ પાસેથી ખરીદ કીધું. અને ત્યાં તેઓએ “ફોર્ટ સેન્ટ ડેવિડ” નામે એક કિલ્લો ખાંધો.

૪૦૨૦ ૧૬૯૮ માં બંગાળના સૂબેદાર આશુભ હુસેન પાસેથી અંગ્રેજોએ ચરાન્તી, ગોવિંદપોર, અને કલકત્તા એંગ્લોનું જમીનદારપણું ખરીદ કર્યું અને ૪૦૨૦ ૧૭૦૦ માં કલકત્તામાં “ફોર્ટ વિલીઅમ” નામે એક કિલ્લો ખાંધો. ત્યાર પછી ૪૦૨૦ ૧૭૧૭ માં દાકટર હામિલ્ટનની આગળની ચાકરીની ખૂબ જાણી, એ કંપનીને ઘણી એક છુટા ઉપરાંત, કલકત્તા અને મદ્રાસની આસપાસ ફરોખશિર ખાદશાહે ૩૭ પ્રગણાં ખરીદ કરવાની રજા આપી. આ પ્રગણિ અંગ્રેજોની સદતી થવા લાગી. ઇંગ્લાંડના ત્રીજા વિલીઅમ રાજાના અમલમાં હિંદુસ્તાનમાં વેપાર માટે ઇંગ્લાંડમાં એક નવી કંપની થઈ તેથી જુની કંપનીને ઘણું મારું લાગ્યું. પણ ચોરાં વર્ષો પછી એ જ કંપનીઓ એકઠી થઈ તેઓએ “યુનાઇટેડ ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની” નામ ખારણ કર્યું. ૪૦ સ૦ ૧૭૦૭. એ કંપની ૪૦૨૦ ૧૮૧૮ સુધી જારી રહી કેમકે એજ વર્ષમાં કંપની પાસેથી પોતાનું હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય મહારાણી-જીએ સ્વાધીન લીધું.

ફ્રેંચ લોકોએ પણ હિંદુસ્તાનમાં પોતાનાં સંસ્થાનો કર્યાં હતાં. જ્યાંનું મૂખ્ય પાંદિયેરી હતું આથી અંગ્રેજોએ તે ફ્રેંચોને માંહે માહે દેશ ઉત્પન્ન થયા હતા.

હિંદુસ્તાનમાં અંગ્રેજી રાજ્ય.

પોંદિચેરીના ફ્રેંચ ગવર્નર મોનિશિયર ડૂરજીએ નિ-
બળમૂલ મુલકના વડા હોકરા મુઝફ્ફરનગરને દક્ષિણનો સૂ-
બેદાર, અને તેના સગાચંદા સાહેબને કર્નાટકનો નવાબ
કરવાનું કામ માંચે લીધું તેથી અંગ્રેજોએ નિબળમના હો-
કરા નાઝિરનગરને અને કર્ણાટકના નવાબ ગહમ્મદઅ-
લીને મદદ કરી. આથી અંગ્રેજો અને ફ્રેંચો વચ્ચે કેટલી-
એક લડાઈઓ થઈ અને ઘણી ઉથલ પાથલ થયા પછી
છેવટે ફ્રેંચ સંસ્થાનોની ખરાબી થઈ.

ત્યાર કેડે ઇંગ્લિશો ઉપર બંગાળાના સૂબેદાર આલી-
વદ્દિખાનની પછી થયેલા સુરાજ ઊદયપ્તાને અંગ્રેજો ઉપ-
ર નાનપણથીજ ધિક્કાર હોવાને લીધે તેણે માદ્રીએ બેઠા
પછી તરતજ કલકત્તા ઉપર ચઢાઈ કરી ત્યાંનો કિલ્લો લે-
ઈ તેમાંની વખારની માલમતાનો નાશ કર્યો. અને ઘણા
એક અંગ્રેજોને કેદ કર્યા તથા કલકત્તામાંથી જ નાણું
ઘણું તે લેઈ લીધું.

જે અંગ્રેજ કેદીઓને એણે પકડ્યા હતા તેમને કલ-
કત્તાના કિલ્લામાં એક બ્લેક હોલ નામે ઘણું અંધારા વાળું
ખંધિખાનું હતું. કે જ્યાં ૨૦ માણસો પણ ખરાખર મા-
ઈ શકે નહીં તેમાં ૧૪૬ અંગ્રેજોને ધાલી તાળૂ માર્યું. એ
ખંધિખાનાને એકનાના જાળીઆ શિવાય એકે ખારી નહો-
તા તેઓ ખુલ્લી હવા અને પાણી વગર તેમાં ગંગળા-

ધં મુઆ. જ્યારે સવારે ખારણું ઉઘાડ્યું ત્યારે ફક્ત ૨૩ માણસ જીવતાં માલમ પડ્યાં. આ ભયંકર ખનાવ ઇ.સ. ૧૬૫૬માં ખન્યો.

કલકત્તામાં આ ખનેલા ખનાવની ખખર મદ્રાસ પહોંચતાંજ ખહાદૂર કરનલ કલાઈવ સાહેબના હાથ નીચે મદ્રાસથી એક લશ્કર કલકત્તા રવાને થયું એ લશ્કરે કલકત્તા અને ખીજાં જોડકાણાં એ ધાતકી નવાખે લીધા હતાં તે પાછા મેળવ્યાં. અને તેને હરાવી ત્યાંથી હાકી કાઢ્યો. સુરાજ ઉદયલાની નકારી અને ધાતકી ચાલને લીધે તેની પ્રજા તેનાથી કુંટાળી ગઈ હતી. તેથી અને અંગ્રેજોની આ ફતેહ થઈ એ જ કારણને લીધે સુરાજ ઉદયલાને ગાદી ઉપરથી કાઢી તેની જગાએ તેના સરદાર મીરજાફરને ગાદી ઉપર બેસાડવા તેના લોકોમાં એક તર્ફટ રચાયું એ તર્ફટમાં તેનો પ્રધાન રાયદૂલખ, તેનો સરદાર મીરજાફર, અને હિંદુસ્તાનનો શ્રીમંત નાણાવટી જગતશેઠ એ ત્રણ મૂખ્ય હતાં. તેમને અંગ્રેજોના સરદાર કર્નલ કલાઈવ સાહેબે મદદ કરી. તેથી ઇ.સ. ૧૭૫૭ માં અંગ્રેજો અને એ નવાખ વચ્ચે યુદ્ધાસી આગળ લડાઈ થઈ તેમાં નવાખના લશ્કરની હાર થઈ અને મીરજાફરને અંગાળાનો સૂબેદાર ઠરાવ્યો. એ લડાઈમાંથી સુરાજ ઉદયલા નાશી ગયો. તેને કેદ કરી મૂર્શિદાબાદ આણ્યો. ત્યાં તેને મીરજાફરના ધાતકી દીકરા મિરાને મરાવી નંખાવ્યો. મીરજા

ફર અંગ્રેજોની માગણી પૂરી પાડવા અશક્ત હોવાથી તે-
ઓએ તેને ગાદી ઉપરથી ઊઠાડી તેના જમાઈ મીર કા-
સિમને તેની જગ્યાએ બેસાડ્યો.

મીરકાસિમે અંગ્રેજોને વેપાર માટે મળેલી છુટ પુ-
ત્રો લેવાનો પ્રયત્ન કર્યો તેથી અંગ્રેજોને તેના ઉપર ગુ-
સ્સો આબો. એથી પાછી લડાઈ થઈ તેમાં મીરકાસિમના
હાર થઈ અને તેઓએ તેને ગાદી ઉપરથી ઊઠાડી પાછો
મીરજફરને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. અયોધ્યાના સુબેદાર સુ-
ભીદુવલ્લા અને દિલ્લીના નામના પાદશાહ શાહઆલમ
ખીજે એઓએ મીરકાસિમને મદદ કરવાથી અંગ્રેજોએ
તેમના ઉપર ચઢાઈ કરી અદલાખાદ તથા લખનૌર લીધાં
અને તેઓ શરણ આબ્યા. દિલ્લીના પાદશાહે તા. ૧૨મી
ઓગસ્ટ સને ૧૮૬૫ને રોજ એક લખત અંગ્રેજ સરકારને
કરી આપ્યું જેથી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીને બંગાળ, ઓરિષા
અને બહારની ઉપજનો હક માળ્યો. અને હિંદુસ્તાનના ખી-
જ ભાગોમાં જે બધા મુલક ઇંગ્લિશોએ જીતી લીધો હતો
તે આ કરારથી મજબૂત રીતે તેમને તાબે થયો. પછીથી
ઇંગ્લિશોની ખરેખરી સત્તા તેમાં ચાલવા લાગી. રાજાસીની
લડાઈ પછી ઇંગ્લિશો બંગાળના ધણી થયા. તેનું રાજ્ય
ચલાવવાને એક કાબિનિસલ થઈ અને લાર્ડ કલાઈવ સાહે
બ બંગાળનો ગવર્નર થયો.

હિંદુસ્તાનની દક્ષિણમાં કર્ણાટકની ખરી સત્તા ઉપ-

રાંત લડાઈની વખતમાં લશ્કરની મદદ કરવાની સારતે અંગ્રેજોને નિબંધ પાસેથી ઉત્તર સરકાર પક્ષાસમાં મળ્યું હતું. આ સંપત્તિ અંગ્રેજ સરકારને કેટલીએક વખત મૈસૂરના હૈદરઅલી સાથે લડાઈમાં ગુંધાવવાની જરૂર પડી હતી.

કંપનીના હાથમાં ખંગાળા, ખહાર અને ઓઢિઆ આ આ પછી ધણા વર્ષો સુધી અંગ્રેજી રાજ્યની ઉપજ દેશી કારભારીઓની મારફત ઉધરાવવામાં આવતી હતી. તેમજ ધનસાફ પણ તેઓને હાથે આપવામાં આવતો હતો. તેથી તથા ખીજે કેટલોએક ગેર ખંદાનસ્ત માલતો હતો તેથી ધાર્યા કરતાં ઘણી ઓછી ઉપજ થઇ. આથી ઇસ્ટઇન્ડિયા કંપનીના માલિકોને ધારેલો નફો મળ્યો નહીં. છેવટે તેઓ ધણા નીરાશ થયા તેથી ઇંગ્લાંડની પાર્લિમેન્ટને તે વિશે ખંદાનસ્ત કરવાની જરૂર પડી. ઇંગ્લિશ પાર્લિમેન્ટે ઇ.સ. ૧૭૭૩ની ૧લી જુલાઈએ એક ખીજ મંજૂર કર્યું જેથી એવો ઠરાવ થયો કે આખા હિંદુસ્તાનનો કારભાર ખંગાળાના ગવર્નરે કરવો. અને તેને હવે પછી ગવર્નર જનરલ કહેવો. તેને કાનિસલના મેંજરોએ મદદ કરવી. એક નવી ધનસાફની કોર્ટ કલકત્તામાં સ્થાપવી અને કોઈ પણ અમલદારે દેશીઓ પાસેથી કાંઈ પણ નજરાણો લેવો નહીં. ગવર્નર જનરલની નીમણુક રાજ્ય કર્તાએ કરવી. અને ગવર્નર જનરલના હાથ નિચે મુખ્ય અને મદ્રાસના ગવર્નરોને રાખવા. આ ઠરાવથી હિંદુસ્તાનના ગવર્નર જનરલ તરીકે વા-

(૬૫)

નું હેસ્ટિંગ્સ સાહેબની પેહેલ વેહેલી નીમાણક થઈ.

વાર્ન હેસ્ટિંગ્સના વખત પેહેલા કંપનીનાં અમલદારોને ઘણો જીજ્ઞાસુ પગાર મળતો પરંતુ તેઓને પોતા પોતાને આતે ખાનગી વેપાર કરવાની રજા હતી. કુલેઃધંવ સાહેબને આ વાત ઠીક લાગી નહીં તેથી તેણે કંપનીના અમલદારોને ઘટતો પગાર ઠરાવવાની અને ખસો ખાનગી વેપાર બંધ કરાવવાની કંપનીને ભલામણ કરી. આ ફેરફાર પછીથી થયો.

વાર્ન હેસ્ટિંગ્સ.

આ ગવર્નર જનરલને કંપનીનું મહેસૂલ આવુ ગું-અવારામાં માલમ પડ્યું. દેશી રાજાઓનો અંગ્રેજ સરકારની વિરુદ્ધ એક સંપ તેને જાણાયો. એની કાબોનિસલમાં એની વિરુદ્ધ ભારે આટકાવ થયા છતાં તેણે સારી રીતે અમલ અનાયી હૈદરઅલીને હરાવ્યો. મરેઠાઓને તાબે કર્યા અને અયોધ્યાના સબેદાર આસોફઉદ્દૌલલા પાસેથી ખનારસની જમીનદારી મેળવી. અને પછી એની જગ્યાએ લાર્ડ કાર્ન વાલિસ ઇ. સં ૧૭૮૬માં થયો.

લાર્ડ કાર્નવા લિસ.

લાર્ડ કાર્ન વાલિસના વખતમાં બ્રિટિશ સરકાર સાથે લખનૌર તથા હૈદરાબાદના રાજાઓ સાથેનો સમ્બંધ પાછો આણુ થઈ તેને પૂરું મળી. મહેસૂરના રાજામાં હૈદરઅલી પછી થયેલા, તેના દીકરા ટિપુસુલતાન સાથેની લડાઈમાં લાર્ડ કાર્ન વાલિસે તેની ફેજને હરાવી તેની રા-

જાધાની શિરંગપટણને ઘેરે ધાડ્યો. તેથી ટિપૂસૂલતાનને પોતાનો અડધો મુલક અંગ્રેજ સરકાર અને તેમની કમરે આવનાર નિજામ અને પશવા એઓને આપવાની જરૂર પડી. તે ઉપરાંત લડાઈનો ખર્ચ આપવો, કેદીઓ પાછા આપવા, વિગરે સરતો કપ્પલ કરી. ઇ. સ. ૧૭૯૨ માં આ સલાહનો કાલકરાર થયો. લાર્ડ કાર્ન વાલિસની કારકિર્દીમાં મુખ્ય ન્યાય અને મેહુસૂલ સખાંધી કાપદા રચાયા હતા. અને ખંગાળાની ઉપજના જાથૂક કરાવ ત્યાંના જ મીનદારો સાથે થયો હતો. એ ઇ. સ. ૧૭૯૩માં ઇંગ્લાંડ ગયો. અને તેની જગાએ સર જાન શોર નિભાવ્યો.

સર જાન શોર.

એ પ્રખ્યાત રીતે શાંત અમલદાર હતો. લડાઈમાંથી અંગ્રેજી રાજ્યો ખચાવવાને એણે જે ઉપાયો કામે લગાડ્યા તે હિંદુસ્તાનના ભલાને માટે કે અંગ્રેજોના નામને શોભા મળે એવા નહોતા. એની જગાએ ઇ. સ. ૧૭૯૮ માં લાર્ડ માર્નિંગ્ટન થયો.

લાર્ડ માર્નિંગ્ટન. (માકિઆવ વેલેસલી)

લાર્ડ માર્નિંગ્ટન જે પછીથી માકિવેસ આવ વેલેસલી થયો. એની કારકિર્દીમાં ટિપૂ સાથે ફરી લડાઈ જાગી. તેમાં તેના દેશ ઉપર બ્રિટિશ ફોર્સે હલ્લો કરી શિરંગપટણ લીધું અને ટિપૂ માર્યો ગયો. અને મેહુસૂર પાછું તેના જુના હિંદુ રાજાના વંશમાંના એકને ઇ. સ. ૧૭૯૯

નાં હવાસે કયું. ટિપૂસૂત્રતાન ધણી ધાતકી ને ફૂર હતો. તે-
થી તે મહેસૂરનો વાઘ કહેવાતો. તેણે ધણીએક યુરોપિ-
અનોને ગિરફગણે મારી નાંખ્યા હતા. તેના મહેલામાં-
થી યુરોપિઅનને મારતા વાઘનું એક ખહાવલુ ગળી આ-
વ્યું હતું. એ તેની ગમતને વાસ્તે ખનાવ્યું હતું. હાલ તે
રમકડુ ઇંગ્લાંડમાં છે.

અયોધ્યાના નવાખ સાથે જો ગોઠવણી ચાલતી હતી.
તે પુરી થઇ તેથી નવાખ પાસેથી બ્રિટિશ સરકારને દા-
આખની નીચેનો ભાગ અને ખીજા દેશો મળ્યા તે એવી
સરતથી કે આકૃતની વખતે બ્રિટિશ સરકારે તેને ફોજની
મદદ આપવી.

આ કાર્યથી મરેઠા સરદારો અને પિરારના રાજા
રાધોજી સાથે બ્રિટિશ સરકારને લડાઇમાં ગુંથાવું પડ્યું તે
આનું લશ્કર દક્ષિણમાં જંગલ વેલેસલીએ અને ઉત્તર
માં લાર્ડ લેક સાહેબે હરાવ્યું. ઉત્તર દિશામાં દિલ્લી અ-
ને આગ્રા સહિત દાઆખની ઉપરનો ભાગ કમળે લીધો.
અને દક્ષિણમાં પૂર્વ તરફનું કટક અને પશ્ચિમ કિનારા ઉ-
પરનો ગુજરાતનો ભાગ બ્રિટિશ રાજ્યો સાથે જોડી દીધો.

ખીજા મરેઠા સરદાર હોલકર સાથે એક ખાજી લ-
ડાઇ થઇ. હોલકરે દાઆખ ઉપર એકદમ ચઢાઇ કરી કે-
ટલીએક ખરાબી કરી. પણ લાર્ડ લેક સાહેબ સાંપ લો-
કોના દેશ સુધી તેની પાછળ પડ્યો. અને ખીટીશ લશ્કરે

તેનો ખર્ચો અંક રોકી લીધો. પણ સલાહ થવાથી તે ખર્ચ પાછું તેને હવાશે કહ્યું.

લાર્ડ વેલેસલી ઇંસ. ૧૮૦૫ માં હિંદુસ્તાન છોડી ગયો. તેને સરકારથી તથા ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીથી માન મળ્યું. તેણે ઇંગ્લાંડની સત્તા વધારી અને એના વખતમાં વેપારની વૃદ્ધિ થઈ. બ્રિટિશ ઇન્ડિયાની વસુલાત ૭૦૦૦૦૦૦૦ થી ૧૫૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા સુધી થઈ તેની ખુશ્કી ઉમદા હતી. અને તેની શક્તિ અસાધારણ હતી. એ ૮૩ વર્ષની ઉંમરે ઇંસ. ૧૮૪૨ માં મર્ણ પામ્યો. તેની જગ્યાએ લાર્ડ કાર્નવાલીસ પાછો ફરીથી નિભાવ્યો.

લાર્ડ કાર્ન વાલીસ.

આ ગવર્નર જનરલ ઇંસ. ૧૮૦૫માં થયો. તેની રાજ્ય નિતિની વર્તણૂક શાંત હતી. હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા પછી તરતજ એ તાંબી અક્ટોબર સન ૧૮૦૫માં દાશી પક્ષે ગાઝપુરમાં મર્ણ પામ્યો. તેથી તેની જગ્યાએ કાઉન્સિલનો વડો મેમ્બર સર જ્યાર્જ ખારલો થોડા વખતને માટે ગવર્નર જનરલ થયો.

સર જ્યાર્જ ખારલો.

આ ટેમ્પરરી ગવર્નર ઇંસ. ૧૮૦૫માં થયો. તેને ઠરાવતા વખતે દેશી રાજાઓમાં ગાંઠો ગાંઠે થતી લડાઈઓમાં કંઈ પણ ભાગ નહીં લેવો એવો હુકમ તેને થયો હતો. એ હુકમ ઇંગ્લાંડની કંપનીને આપવો સહેલો હ

(૬૯)

તો પણ તે પ્રગણિ હિંદુસ્તાનના ગવર્નર જનરલને માલવું
એ કામ કઈ સેહેલું નહોતું. દેશની અવસ્થાને લીધે દેશી
રાજ્યોને એક ખીજા સાથે લડતા અટકાવવાને અને
અગ્રેજી મુલકમાં કંઈ પણ ગેરખંદાખસ્ત નથવા દેવાને
વારે વારે ગવર્નર જનરલને તેઓની વચ્ચે પડવાની જરૂર
પડતી હતી. એના વખતમાં ટિપૂના કુટુંબની ઉસ્કેરણી
થી દેશી સિપાઈઓએ ખંડ કરી અગ્રેજી અમલદાર
રેા નથા સિપાઈઓને ઘાતકી રીતે વેલોરના કિલ્લામાં મા
રી નાખ્યા. એની પછી એની જગ્યાએ લાર્ડ મિન્ટો ઇ.સ.
૧૮૦૭માં ઠરચો.

લાર્ડ મિન્ટો.

એનું ધ્યાન ગુપ્તત્વે કરીને પૂર્વમાં ફ્રેંચ લોકોનો ખા-
કી રહેલો મુલક તે ખેડવા તરફ હવું. એણે મોગીશિયસ તથા
જન્યા ખેડ તાલિ કર્યા. એની પછી ઇ.સ. ૦૧૮૧૩માં આખરે
માર્કિવેસ આવ હેરિટંગ્સ ગવર્નર જનરલ થઈ હિંદુસ્તા-
નમાં આવ્યો. ઇ.સ. ૦૧૮૧૩માં કંપની પાસેથી હિંદુસ્તા-
નના વેપારનો હક લેઈ લેવામાં આવ્યો હતો.

માર્કિવેસ આવ હેરિટંગ્સ.

એના આવ્યા પછી તરતજ તેને નેપાળના પ્રગણા
માં રહેનારા પહાડી ગુરખા લોકોને વશ કરવાની જરૂર
પડી. પછી તેમના અમીરસીંગ નામના સરદારે ૧૮૧૬
માં અગ્રેજ સરકાર સાથે સલાહ કરી.

(૭૦)

૯૦૨૦ ૧૮૧૬ માં નાગપુરનો રાજા, પીઠારા, અને પેશવા એ ત્રણે જણે બ્રિટિશ સરકાર સાથે એકદમ લડાઈ માંડી તેમાં તે ખધા તાબે થયા. પેશવાને ગાદી ઉપરથી ઉઠાડી મૂક્યો અને તેના મુલકનો ધણો ખરો ભાગ મુંબાઈ ઇલાકા સાથે જોડી દેવામાં આવ્યો. નાગપૂરવાળા પાસેથી નર્મદાની ઉપર તરફનો ધણો ભાગ લીધો વળી ગામકવાડે પણ ખજીને કેટલો એક નવો મુલક આપ્યો. એ રીતે બ્રિટિશ સરકારની સત્તા ૯૦૨૦ ૧૮૧૮માં મધ્ય હિંદુસ્તાન અને રજપૂતસ્થાનમાં ચાલુ થઈ. આ ગવર્નર જનરલ ૯૦૨૦ ૧૮૨૩માં હોદ્દો છોડી ઇંગ્લેન્ડ ગયો. તે વખતે બ્રિટિશ ઇન્ડિયા ચઢતી કળામાં હતું એની પછી એની જગાએ એજ વર્ષની આખરે લાર્ડ આમહુસ્ટ થયો.

લાર્ડ આમહુસ્ટ.

એની કારકિર્દીમાં ૯૦ સં ૧૮૨૪ માં અલ્હરેશના લોકો સાથે બ્રિટિશ સરકારને લડાઈ જગી. તેમાં અંગ્રેજો ફોર્સ રંગુન કમ્પન્ડ કર્યું. આવના રાજાએ ૯૦૨૦ ૧૮૨૬ માં સલાહ કરી આસામ, આરાકાન અને ટિનાસેરામ એ અંગ્રેજ સરકારને આપ્યાં.

૯૦૨૦ ૧૮૨૫માં ભરતપોરના રાજાએ અંગ્રેજો સાથે ખાધ ભીંડી એ રાજાએ ગાદીના હક્કાર વારસને કાઢી તખ્ત છીનાવી લીધુ હતું તેથી લડાઈ સળગી. તેમાં એ રાજાને કાઢી બ્રિટિશ સરકારે ખરા વારસને ગાદી ઉ-

૫૨ ખેસાડ્યો.

લાડ આમ્હરૂં પછી તેની જગાએ ૪૦ સં ૧૮૨૭
માં લાડ વીલિઅમ બેન્ટિક નિભાચો.

લાડ વીલિઅમ બેન્ટિક.

એની કારકીદીમાં દેશના કારભારમાં ઘણા બાબ કા
રક ફેરફારો હાપલ થયા. સતી થવાની ચાલ એણે ખં-
ધ કરી. કોરટ આવ ડિરેક્ટરોના હુકમથી તેણે લસ્કરનો
ખર્ચ ઓછો કર્યો. અલહાબાદમાં એક મોટી અદાલત
સ્થાપી. અને ઘણા એક મૂખ્ય સદરઅમીનો નિષ્પા. ઇ. સ.
૧૮૩૫ માં એણે કેળવણી વિશે પોતાની વખણાએલી મિ-
ટીન લખી તેમાં અંગ્રેજી વિદ્યા હિંદુસ્તાનના દેશીઓને
ભણાવવાની મૂખ્ય મતલબ જણાવી હતી. એના વખત-
માં હિંદુસ્તાન અને ઇંગ્લાંડ વચ્ચે આગવોટો ફરવા લાગી.

એ પ્રમાણિકપણું પરાપકાર ખુદ્દિ અને હિંમતને
માટે ઘણો પંકાએલો હતો. એની વખતમાં કુરજ તાપે થ-
યું. એની પછી હિંદુસ્તાનનો ગવર્નર જનરલ લાડ આક
લાન્ડ થયો.

લાડ આકલાન્ડ.

આ ગવર્નર જનરલ ઇ. સ. ૧૮૩૬ માં હિંદુસ્તાનમાં
આવ્યો. એ રૂશિઅનોને હિંદુસ્તાનમાં આવતા અટકાવવા
ને આતુર હોવાથી એણે અફઘાનીસ્તાનમાં લડાઈ સરૂં ક
રી. અને કેટલીએક વખત પછી ચીનમાં પણ લડાઈ આ-

લી.એચી અફઘાનીસ્તાનમાં કેટલીએક બ્રિટિશ ફોજનો વિસ્વાસવાતથી નાશ થવાની ખબર સંભળ્યા પછી ઇ.સ. ૧૮૪૨માં હિંદુસ્તાન છોડ્યું એની પછી લાર્ડ એલનબરો મુકરર થયો.

લાર્ડ એલનબરો.

ચીન અને અફઘાનિસ્તાનમાં જે લડાઈઓ ચાલતી હતી તે એની કારકિર્દીમાં સલાહ થઈ ખંધ પડી. આ પછી તરતજ સિંધના રાજ્ય કર્તા અમિરો સાથે અંગ્રેજ સરકારને લડાઈ કરવાની જરૂર પડી. અમિરોએ એકાએક સિંધની રાજ્યધાની હૈદરાબાદ નજીક બ્રિટિશ રેસિડેન્સ ઉપર હુમલો કર્યો, તેથી સર આર્લ્સ નેપીઅરની સરદારી હેઠળ એક અંગ્રેજી લશ્કર તેમના સામે ધસ્યું અને હૈદરાબાદથી છ મૈલ છેટે ગિઆનીમાં લડાઈ થઈ તેમાં અમિરોને હરવી હૈદરાબાદ કબજો લીધું. એક માહેના પછી અમિરો બીજી ફોજ લઈ આવ્યા. તે વખતે પણ તેમને સર આર્લ્સ નેપીઅરે હરાવ્યા અને પછી સિંધ ઇ.સ. ૧૮૪૩માં બ્રિટિશ રાજ્ય સાથે જોડવામાં આવ્યું. તેથી ત્યાંની પરજી થણી ખુશી થઈ. અને સર આર્લ્સ નેપીઅર સિંધના ગવર્નર થયો. અને તે પ્રાંત ત્યારથી ગઢતી કળાએ આવવા લાગ્યો.

ગ્વાલિયરનો રાજા ખાળક હોવાથી ત્યાંનું રાજ્ય ત્યાંના સરદારોની ગાદી વાસ્તે માંહેા માંહેની લડાઈમાં મારી

હાલનામાં આવ્યું હતું. બ્રિટિશ સરકાર સાથે રાજ્યનો સંપ
હોવાને લીધે છેવટે અંગ્રેજ સરકારને વચ્ચે પડવાની જરૂ-
ર પડી હતી. મરેઠાઓ અને બ્રિટિશ ફોર્સ વચ્ચે મહારા-
જપોર અને પનિગેરમાં બે મોટી લડાઈઓ થઈ તેમાં અં-
ગ્રેજી લશ્કરનો ઘણો નાશ થવા છતાં તેઓએ મરેઠાઓને
હરાબ્યા. અને બ્રિટિશ સરકારના આશ્રય નિચે એ બાબત-
રાજ્યને પાછો ગાદી ઉપર બેસાડ્યો અને ત્યાં સલાહ આ-
લૂ પછી લાર્ડ એક્ઝનપરના વખતમાં બહુ લડાઈઓ થ
ઈ તેથી ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપનીના ડીરેક્ટરો તેના ઉપર નારા
જ થવાને લીધે તેને પાછો ઇંગ્લાંડ બોલાવી લીધો; અને
તેની જગ્યાએ ઇ. સ. ૧૮૪૪ માં લાર્ડ હારડિંગને ગવર્ન-
ર જનરલ ઠરાવી હિંદુસ્તાનમાં મોકલ્યો.

લાર્ડ હારડિંગ.

એની વખતમાં સિખ લોકોએ સતલજ નદી એળાં
ગી ઇ. સ. ૧૮૪૫માં ફિરોજપોરને ધારતીમાં નાંખ્યું. એ
માં તે વખતે એક અંગ્રેજી કિલ્લેદારી લશ્કર હતું. સતલ
જ તે વખતે બ્રિટિશ રાજ્યની પશ્ચિમ તરફની હદ હોવાથી સર
હુ ગાફ નામે સરદાર ઇંગ્લિશ લશ્કર લેઈ અંબાળેયા, તે
મને હાંકી કાઢતા ત્યાં આવ્યો તેઓની અને સિખ લોકોની
લડાઈ મુઝફ્ફીમાં થઈ તેમાં સિખ લોકો હાર્યા અને તેઓ
સતલજ નદી એળાંગી પાછા ગયા. ખીજી વખતે શોખાન
આગળ સિખ લોકો સાથે લડનાં અંગ્રેજી ફોર્સ જાય મેળવ્યો.

સામ્રાજ્યની જીત પછી બ્રિટિશ સરકારે સતલજ અને ખીપ નદીની વચ્ચેનો ભાગ બ્રિટિશ રાજ્ય સાથે જોડી નાંખ્યો અને સિપ્પ લોકોના સરદાર ગુલાબસિંહને કાશ્મીર આગ્ર્યું લાર્ડ હાર્ડીન્ગ પછી તેની જગ્યાએ લાર્ડ ડેલ હાઉસી ઇ.સ.૦ ૧૮૪૭માં મુકરર થયો.

લાર્ડ ડેલહાઉસી.

એના વખતમાં મૂલતાન ઇ.સ.૦ ૧૮૪૯ માં લડાઈ કરી લીધું સિપ્પ લોકો હારી શરણ થયા. પંજાબ પ્રાંત બ્રિટિશ રાજ્ય સાથે જોડાયો. ઇ.સ.૦ ૧૮૫૨ માં અફઘાનશતા રાજ સાથે લડાઈ થઈ તેમાં પેશૂ બ્રિટિશ રાજ્ય સાથે જોડવામાં આવ્યું. નાગપૂરનો રાજા ઇ.સ.૦ ૧૮૫૪ માં સંતાન વગર મરી ગયો. તેથી તે રાજ્ય તાલ્યે થયું. ઇ.સ. ૧૮૪૭ માં અયોધ્યાની ગાદીએ વજીદઅલી ખેઠો તે વખતે જતેને બ્રિટિશ સરકારથી કેહેવામાં આવ્યું હતું કે જો તે પેશવાના રાજાની માફક રાજ્યમાં અંધેર ચાલવા દેશે તો તેનું રાજ્ય લેઈ લેવામાં આવશે.

આ રાજા ધણી નખજો અને માલ વગરનો હતો. તે ગવૈયા, હિન્ડા, અને નિમ્મ ચિયો સાથે પોતાનો વખત ગુમાવતો, રેવતના સૂખ તરફ ખિલકૂલ લક્ષ રાખતો નહીં. દેશની ઊપજનો ઇન્જરો આપ્યાથી ઇન્જરદારો લોકો ઉપર ધણી જુલમ ગુજારતા હતા. વિગેરે રાજ્યમાં ઘણું અંધેર ચાલવા દીધાથી, લાર્ડ ડેલહાઉસીએ એ રા-

જાને ગાદી ઉપરથી કાઢી તેને પેનશન આપ્યું અને અ-
ચોધાનો મુલક ૪૦સ૦ ૧૮૫૬ માં બ્રિટિશ રાજ્ય સાથે
જોડી દીધો.

હાડં ડેલહાણીસીએ ૪૦ સ૦ ૧૮૫૬ની શરૂઆતમાં
હિંદુસ્તાન છોડ્યું. અને તેની જગ્યાએ હાડં કેનિંગ નિભાવે.

હાડં કેનિંગ.

એની કારકિર્દીમાં ઈરાનના રાજ સાથે લડાઈ સળ-
ગી. તેથી એક બ્રિટિશ ફોર્સ ઈરાની અખાતમાં રવાને થ-
ઈ. લશ્કરે ઈરાનનું મૂખ્ય ખંદર પુથાપર લીધું પછી ઈ-
રાનના રાજ્યએ બ્રિટિશ સરકાર સાથે સલાહ કરી. તેથી
લશ્કર પાછું હિંદુસ્તાન ખાલાવી લીધું.

ઈ. સ. ૧૮૫૭નો બળવો.

૪૦સ૦ ૧૮૫૭ માં એક નવી જાતની ખંદૂકને માટે
બંગાળ લશ્કરના સિપાઈઓમાં કાર્તૂસ આપવાના હતાં તે
વિશેની તે લશ્કરના સિપાઈઓમાં એવી અફવા ફેલાઈ કે
એ કાર્તૂસોના ખનાવટમાં બળદ અને ડુકરની ચરખી વ-
પરાયેલી છે. અને એમ કરી અંગ્રેજ સરકાર ખર્ચબદ
કરવા માટે છે. એ અને ખાનનાં એવા નજીવાં કારણોને
લીધે એ લશ્કરના સિપાઈઓમાં બેદિલી માલમ પડી.
અને પંજાબથી કલકત્તા સુધી આખી ફોર્સ બળવો કર-
વા તૈયાર થઈ.

ખંડનાં પેટ્રોલાં ખુલાં ચિન્હો કલકત્તા પાસે ખરહા-

મગરમાં તા. ૨૬ મી ફેબ્રુઆરિ સને ૧૮૫૭ને રાજ બા-
ણામાં ત્યાં ઓગણિરામી પાપદળ રિજમીટના સિપાઈઓ
એ કાર્તુસો લેવાને ના પાડી. અને થોડાં એક અઠવાડી-
યાં પછી તેઓ ખરાકપૂર કૂચ કરી ગયા. તેથી તેઓનાં
હથિયાર ખુંચી લેવામાં આવ્યાં પછી થોડાક દિવસ છેડે
ખરાકપૂરમાં બંડ થયું.

ત્યાર પછી તા. ૧૦મી મે સને ૧૮૫૭ ની સા-
લે મિરાતમાં ત્રણ દેશી સીદામિટાએ બંડ કર્યું. અને તે
ઓએ તેમના અમલદારો અને બધા અંગ્રજો તેઓ અંગ્રે
જ લસ્કરથી થોડેક છેડે માલમ પડ્યા તેઓને ઘેરાં હોક
રાં સુધાં મારી નાંખ્યા. પછી ખજવાખ્ખોરા ત્યાંથી રાત્રે દો
હાલી જતા રહ્યા.

દીહલીમાં તેઓના જાત બાઈઓ માથે તેઓએ મ-
ળી ત્યાંના અંગ્રેજ અમલદારો વિગરેને મારી નાંખ્યા. તે ખ
જવાખ્ખોરાએ તેઓને મ.થે ત્યાંના વૃધ મેગલરાજને સ્થા
પ્યો. ત્યાર પછી ખજવો જલદીથી ફેલાયો. પલટણ પછી
પલટણે બંડ કરવા લાગી. ઘણું કરીને તેઓ નિહાલી ગયા
ની અગાઉ તેમણે તેઓના અમલદારોને મારી નાંખ્યા.
ઘણીએક ઠેકાણે સિપાઈઓએ કંઈ પણ નુકસાન કરવા પે
હેલાં તેઓનાં હથિયારો લેઈ લેવામાં આવ્યા હતાં. પં-
જાબમાં સગાધાની માલી હતા તે વખતે સિખ લસ્કરે
અગત્યની શેવા ખજવી હતી.

બ્રિટિશ સરકારે યુરોપિઅન લશ્કર એકઠું કરવાના પ્રયત્ન કર્યો, રહેતે રહેતે બધે ઠેકાણેથી મદદ આવી પહોંચી અને થોડા વખતમાં હિંદુસ્તાનમાં ૮૦૦૦૦ હજાર બ્રિટિશ સિપાઈઓ એકઠા થયા. પછી અંગ્રેજ કોર્મોરેન્ટી નામ ૧૪મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૮૫૭ને રાત્રી તે શહેર લીધું. ત્યાંના ઘરડા રાત્રીને કેદ કર્યો. અને તેના છાકરા નેઓ યુરોપિઅનોને મારવામાં આગેવાન હતા, તેમને તોપને ગોળે ઊડાવ્યા.

ત્યારકેહે ધણી દુખદાયક બનાવ કાનપોરમાં બન્યો. ત્યાં દેશી પલટણીએ બંડ કર્યું. તીર્થેશી લુટી, કેદીઓ છોડી મુક્યા અને યુરોપિઅનોના બંગલા બાળી નાખ્યા. પેશવા બાજીરાવનો દરબાર નાનાસાહેબ કાનપોરથી છ મેલ છેડે બિથુરમાં રહેતો હતો. તે અંગ્રેજો સાથે ધણી દારના રાખતો તેમ છતાં એણે સિપાઈઓને બદ સલાહ આપી તેથી તેઓએ તાર હુ ઝિંહલર, ત્યાં ૧૫૦ અંગ્રેજ સિપાઈઓ સાથે ધણીએક છાપરા અને સ્ત્રીઓ સહિત બરાબી કબજે કરી મુકામ કરી રહ્યો હતો, તેના ઉપર હુ મલો કર્યો. એ અમલદારે ત્રણ અઠવાડીયાં સુધી બાહાદુરીથી બચાવ કીધો છેલીવારે તે ધવાયો અને અંગ્રેજ સિપાઈઓ શરણ થાપતો નાનાસાહેબ તેઓને બચાવવા વચન આપ્યું. તેથી અંગ્રેજો તાબે થયા. તેઓ અલ્હાબાદ નવા આગળાટોમાં બેશી નદી પસાર કરતા હતા

એટલે નાનાસાહેબે તેઓ ઉપર તોપોનો મારો ચલાવ્યો. તેથી એક શિવાય બધી ખોટી ખુડી ગઈ અને તેમાંના માણસોનો નાશ થયો. જે એક ખોટી બચી હતી તે કિનારે પહોંચતાં જ નાનાસાહેબે તે પકડી પાડી. અને તેમાંના અંગ્રેજોને ગોળીથી મારી નાંખ્યા. તેમાંની સ્ત્રીઓ અને છોકરાંને કાનપોરમાં લાવી એક ઇસ્પતાલમાં કેદ કર્યાં. ત્યાં સર હેનરી હેવલાક અલહાબાદથી આવતા પેહેલા તેઓને નાનાસાહેબે કસાઈઓને હાથે મારી નંખાવ્યાં અને તેઓનાં મુઠાં કુવામાં નંખાવી દીધાં. એવું અંગ્રેજોને કાનપોરમાં આવ્યા ત્યારે માલમ પડ્યું.

પછી ત્યાંથી સર હેનરી હેવલાક લખનૌરમાં સર હેનરી લારેન્સ ઘેરાઈ ગયો હતો તેને છોડાવવા ગયો. ૮૭ દિવસ સુધી લખનૌર દુશ્મનોથી ઘેરાયેલું હતું સર હેનરી હેવલાકનું લશ્કર સર જેમ્સ આર્ટિલરામના લશ્કર સાથે મળી એ બંને લશ્કરે સર હેનરી લારેન્સનો છુટકારો કરીધો. અને હિંદુસ્તાનના લશ્કરના સેનાપતી સર કાલીન કપામ્પબેલે એક મોટું લશ્કર લખનૌર આગળ લાવી તે શહેર તા. ૨૧ માર્ચ સને ૧૮૫૮ને રોજ લીધું.

ઘણા ખરા બળવાઓને નાના સાહેબ સાથે નેપાળ નાશી ગયા. તેમનો એક આગેવાન તાતિયા ટોપી પાછળથી પકડાયો, અને તેને ફાંસીએ લીધો. બળવાઓની વેરાતી ટોળીઓએ થોડા વખત સુધી ગામડાં છુટ્યાં પણ

(૭૯)

પછી કેટલેક દરજ્જે શાંતી થઈ. અને ખળવાનો છોડો આવ્યો.

૬૦ સં ૧૮૫૮માં ઇસ્ટ ઇન્ડિયા કંપની પાસેથી મહારાષ્ટ્રી વિક્ટોરીઆએ હિંદુસ્તાનનું રાજ્ય પાતાને સ્વાધિન લીધું. અને પાર્લમેન્ટની સત્તા નિચે હિંદુસ્તાનનો રાજા કારભાર મલાવવાને સેક્રેટરી આવ સ્ટેટસના હેઠાથી એક અમલદાર નિમવામાં આવ્યો.

લાર્ડ કેનિંગ ૬૦ સં ૧૮૬૨ માં ઇંગ્લાંડ ગયો ત્યાં તે પછી તરતજ માર્ણ પામ્યો તેની પછી લાર્ડ એલજન હિંદુસ્તાનનો ગવર્નર જનરલ થયો.

લાર્ડ એલજન.

લાર્ડ એલજન હિંદુસ્તાનમાં ભાગ્યેજ એક વર્ષ રહ્યો. એટલામાં ૬૦ સં ૧૮૬૩ ની આખરે તે માર્ણ પામ્યો. તેની જગાએ સર જન લારેન્સની નીમણુંક થઈ.

સર જન લારેન્સ.

એની કારકીર્દીમાં આખિસિનિયાના રાજા પિઓરો સાથે અંગ્રેજ કેદિઓનો છુટકારો કરવા માટે લડાઈ કરવાની જરૂર પડી. તેમાં થીઓડોર ૪૪ વર્ષની ઉંમર માર્યો ગયો. અને મગદલાનો ક્રીડશો સર રાખર્ટ નેપિ અરે તાં ૧૩ મી એપ્રિલ સને ૧૮૬૮ને રાજ જીતી લીધો. આ લડાઈ માટે હિંદુસ્તાનમાંથી ઘણુંએક લસ્કર મોકલવામાં આવ્યું હતું. એ લડાઈ પાછળ બ્રિટિશ સરકારને સુમારે ૫૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા ખર્ચ થયો હતો.

(૮૦)

સર જન લારેન્સ પછી તેની જગ્યાએ હાલનો ગવર્નર જનરલ લાર્ડ મેયો મુકરર થયો.

લાર્ડ મેયો.

આ ગવર્નર જનરલ ઇંગ્લાંડથી પહેલ વેહેલો હિંદુસ્તાનમાં તા. ૧૯ મી ડીસેમ્બર સન ૧૮૬૮ ને રોજ આવી પહોંચ્યો. એ હકિમ હાલ હિંદુસ્તાન ઉપર હાકમી સલાવે છે. હિંદુસ્તાન ઉપર દરસાલ ૫૧૦૦૦૦૦૦૦ રૂપિયા સુધી વધી છે.

~~~~~

હિંદુસ્તાનના રાજ્યકીય ભાગો અને કાયદા બાંધનારી સભાઓ.

બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનના ત્રણ મોટા ભાગો કયાં છે. તે દરેકને પ્રેસિડેન્સી કહે છે. બંગાળા, મદ્રાસ, અને મુંબઈ, બંગાળા પ્રેસિડેન્સીના બે ભાગ કરવામાં આવેલા છે. વાલ્ય ખુશ્નાના પ્રાંતો, અને પંજાબ. એ જાને ટેકાએ એકએ ક લેફ્ટેનેન્ટ ગવર્નર હકુમત સલાવે છે, મદ્રાસ અને મુંબાઈ એક એક ગવર્નર સાહેબની સત્તા હેઠલ છે એ ઉપરાંત ઘણાક પ્રાંતો છે, જેવા કે. બ્રિટિશ ગ્રંથા, અને આંધ્રાપ્રદેશ, એ એક એક ઓફ કમીશનરની સત્તા નિચે છે. અને એ સર્વે ઉપર ગવર્નર જનરલ હકુમત સલાવે છે, એ કલકત્તામાં રહે છે.

ને ત્યાંના ધુન્નતા રહેવાસીઓને ઘરાડી લેઈ જતા, તેઓ
 યોતાની નાના મીલકત આપી દે ત્યાં સુધી તેઓ ગાગડી
 આઓને ધૂન્ન કરતા. કાનકડીઓ માટે કાન તોડતા, હાથ
 પગનાં ધરેણાં કાઢ લેવા તેઓ હાથ પગ કાપી નાંખતા હ
 તા. ઠગ લોકો હિંદુસ્તાનના મોટા ભાગ ઊપર પુલકળ હતા.
 તેઓ કળકાદેવીને માનતા, અને ઢોંગ કરી કહેતા કે તે-
 મને એ દેવીએ લેઈને શુંગળાવી મારી નાંખવાની રજત
 આપી છે. તેઓ વેષ બદલી ફરતા. અને એકાંત જગાએ
 મુસાફરને વળે ફસો નાખી તેને મારી તેની મીલકત લે
 ઈ લેતા.

જે માણસોએ લોકોનું રક્ષણ કરવું જોઈએ તેઓ
 વારે વારે તેઓ ઊપર બૂલગ કરતા. કોઈ પણ માણસ જે
 રબાજબાં કર્યા મોકળો ન હતો, અધિકારી ગુરસાના આ
 વેશમાં એક પળમાં માણસને મારી નાંખવાનો અથવા હા
 થીના પગ તળે અગતી નાંખવાનો હુકમ કરતો.

બ્રિટિશ રાજ નિમ્ને રાજાહ સાચી રીતે રહેલી છે.
 લોકો જ્યાં ત્યાં વગર હાથમારે ફરતા ફરેછે ગરીબમાં ગ-
 રીબ કોણી ઉપર પણ ન્યારે શુંનાહનું તહોમત આવે છે
 ત્યારેજ તેનો તપાસ થાય છે. વડામાં વડા સરકારી અ-
 મલકારને પણ કામદારી બિલટા ચાલી એક પાઈ સરખી
 પણ લેવાની સત્તા નથી. તેથી આ રાજ્યને રામ રાજ્ય
 કહેછે.

આખા હિંદુસ્તાનને માટે પાદશાહી કાયદા બાંધનારી સભા કાયદા બાંધે છે. એ સભા ગવર્નર જનરલ અને હિંદી પદવીના અમલદારોથી ધરેલી છે, મુંબાઇ, મદ્રાસ, અને બંગાળા નિયંત્રણ પ્રાંતો ખાતે પણ એક એક કાયદા બાંધનારી સભા છે, તે સભાને પોત પોતાની હકુમતમાં અમલ ચલાવવાના કાયદા બાંધવાની સત્તા આપવામાં આવી છે.

બ્રિટિશ રાજ્યથી પ્રજાને સુખ.

બ્રિટિશ રાજ્યથી હિંદુસ્તાનને જે ફાયદા અને પ્રજાને સુખ થએલાં છે તેમાંના ચોડાં એક નિયંત્રણ જણાવ્યાં છે.

૧ જીંદગી, અને મીલકતનું રક્ષણ—ધણા એક લોકો હાલમાં હિંદુસ્તાનની આગળની સ્થિતિથી અનુભવે છે તેથી તેઓ અંગ્રેજી રાજ્યથી ભાગવતા સુખની યુજ જાણી શકતા નથી. અગાળી દરેક ગામ અને શહેર કિલ્લા વાળું હતું. એકુત ખેતરમાં ખેતી કરવા જતા ત્યારે પોતાની સાથે તરવાર, અથવા ખરછી રાખતા. ચોરી એટલી સાધારણ હતી કે મુસાફરો ખસાવને માટે જથાખંધ મુસાફરીએ જતા હતા. દ્રવ્ય જમીન નિયંત્રણ સંતાડી રાખ્યું પડતું, આટલી બધી સાવધાની છતાં પણ ખસાવની ખાતરી નહોતી. દ્રવ્યવાન અને વસ્તીવાળાં શહેર લશ્કરના હુમલાથી એકાએક નાશ પામતાં, ઘોડસવારોની ટોળિયો રાત્રે ગામ ઘેરી લેતી અ

માલ ખાંધ પાડવા સરકારે ઘટતી કોશિશ કરી છે.

૫ મનુષ્ય ભોગ—આઢિયાના ખાન્ડરા લોકો તેઓની ડાંગેરની કપારિઓનો પાક સારો ઉતરવાની ખવકુફિ ભરેલી ઉમેદથી માણસનો ઘણોજ ધાતકી રીતે ભોગ આપતા, આ માલ અંગ્રેજ સરકારે ખંધ કર્યો.

૬ સતી—સતી એટલે ધણીની પાછળ તેની એહ ઉપર તેની સ્ત્રીએ ખળી મરવું. આ માલ એ હજાર વર્ષો થયાં ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં ચાલતો હતો. ૬૦ સં ૧૮૧૯ માં ફક્ત કલકત્તા ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ૪૨૧ વિધવાઓ તેમના ધણી સાથે ખળી મરી. આ માલ લાર્ડ વિલિંગ્ટન એન્ડી કે જેરવ્યાજની ગણી તેને માટે શિક્ષા કરવાની કરાવી.

૭ ખેતી કરવા સારૂ પાણી પૂરૂ પાડવાના ખાંધ કામો—આ જાતના કામો બ્રિટિશ સરકારે ગયાં ત્રીશ વર્ષો થયાં કરવા શરૂ કર્યાં છે, મોટી ગંગા નદીની નેહર આશરે ૬૬૦ નદીનું પાણી લેઈ જમીનને પુરૂ પાડે છે શાખાઓ સુધાંત એ નેહરની લંબાઈ આશરે ૯૦૦ મૈલ છે. પંજાબમાં ખાશીહાઆખની નેહર ૪૬૫ મૈલ લાંબી છે. એ નેહરના પાણીથી ઉજ્જડ રેતીના મેદાનોમાં રસાળ ખેતરો થયેલાં છે. દક્ષિણ હિંદુસ્તાનની ધણી નદીઓને ખાંધ ખંધાવવામાં આવ્યા છે. આ કારણથી આગળના જેવી ફુકાળની ખાસ્તી મટી ગઈ છે.

૮ રસ્તા અને લોહાની સડકો—આગળ આવી સડ-

૨ ફિનિઆંદરીમાં છુટ-હિંદુસ્તાનના રહેવાશીઓ મા-
રી રીતે છૂટાવણુ ભાગવે છે. તેઓને દેશના મુસાફરી ક-
રવાને હું પાણુ અટકાવ નથી. તેઓ જાહેર કામ કાજની
તકરાર માટે સલામત કરી શકે છે. હું પણ રજા મેળવ્યા
શિવાય તેઓ ચોપડી પા અથવા વર્તમાન પત્રોમાં અભિ-
પ્રાય પ્રગટ કરી શકે છે.

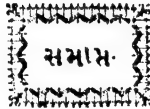
૩ ધર્મની છુટ-આ દેશમાં ધર્મની છૂટ પૂર્ણ રીતે
ભાગવવામાં આવે છે. જ્યારે મૂસલમાનેઓ હિંદુસ્તાન લી-
ધું ત્યારે તેઓનો ધર્મ તેઓએ ક પૂજ કર્યો નહી તેઓ ખ-
ધા ઉપર એક જાતનો કર મેસાવ્યો. આરંગઝેબ પાદશાહે
કાશીમાંના હિંદુઓનાં દેરાં તોડાવી નાંખ્યાં. ગૃહસૂરના ટિપૂ
સુલતાને કાઠ કાઠ વખતે જુલમથી ભોકાની સુંતા કરા-
વી હતી. પણ બ્રિટિશ રાજમાં પાત પોતાની ગરબ પ્ર-
માણેનો ધર્મ પાળવાની છુટ છે.

૪ જાળહત્યા—સાલતા સૈકાની શરૂઆત સુધી અ-
ગાળાની હિંદુઓ કાઠ કાઠ વખત તેઓના છોકરાંને જા-
ગા નદીમાંના સાગર ખેટ પાસે પુરાવતી. આ ધાતકી ઓ-
લ ડાકટર કે રી, લાર્ડ વેલેસલીના જાણમાં લાવ્યો તેથી તે
અંધ કરવામાં આવ્યો.

આગળ મગરૂર રજાપુતો તેઓની છોકરીઓને પર-
ણાવવાનો અર્થ ઉઘારવા તેમનો નાશ કરતા. કેટલાએક
ગામડામાં તો એકે છોડી માલમ પડતી નહી, આ નિધ્ય

(૮૬)

૧૧ ઇનસાફ—લોકોને ઇનસાફ આપવા ઠામ ઠામ
ઇનસાફની કાર્યો સ્થાપવામાં આવેલી છે તેથી તેમને જો-
ઇતો ઇનસાફ મળી શકે છે.

કો ન હોવાથી દુકાળના વખતમાં દેશના એક ભાગમાંથી ખીન્ન ભાગમાં સેહેલાઈથી અનાજ મોકલાઈ શકાતું નહીં, તેથી લોકોને ભુખે મરવું પડતું પણ હવે સડકો અને આગગાડી થવાથી એ સરવે હરકતો મળી ગઈ છે.

૯ સસ્તુ ટપાલ ખર્ચ—હિમાળયથી કેપ કન્યા કુમારી સુધી અડધા આનામાં કાગળ મોકલાઈ શકાય છે. પિન્જીના તારની મારફતે પળવારમાં એક ઠોકાણેથી ખીન્ન ઠોકાણે ખખરો જઈ શકે છે. આવા સાધનો આગળ ન હોવાથી લોકોને ભારે હરકત પડતી.

૧૦ કેલવણી—હિંદુ અને મુસલમાન રાજાઓએ આગળ લોકોને કેલવણી આપવાને કંઈ પણ કોશીશ કરી નહોતી. તે કાળે થોડાજ ભણતા અને તેઓ ખીન્નઓને અજ્ઞાની રાખવાને માહતા. અંગ્રેજ સરકારે બધાને કેલવણી આપવા માહું, આથી સરકારથી હજારો નિશાળો સ્થાપવામાં આવેલી છે. જિંમ્મા હોદ્દાને માટે માણસો તૈયાર કરવા કાલેન્ડે બિઘાડવામાં આવેલી છે હુંશીઆર ઝકટરો તૈયાર કરવા વેદકશાળાઓ સ્થાપેલી છે, થોડું અંગ્રેજી જાણવાને ઇચ્છા રાખનારાઓ માટે એંગ્લો વર્નાક્યુલર સ્કુલો સ્થાપેલી છે. ગામડીઆઓ પોતાના અસ્તાનથી ઠગાય નહીં માટે તેમને કામ જોગુ જ્ઞાન આપવા ગામડાંમાં નીશાળો કાઢવામાં આવેલી છે. આ શીવાય કેલવણીના આખમાં ખીન્ને બહોલો એક સુધારો થયેલો છે.

(૮૮)

ગરાઠારાન,

શિવાજી.	૧૧૬૪	૧૧૮૦	૧૬
સંભાજી.	૧૧૮૦	૧૧૮૯	૯
રાજરામ.	૧૧૮૯	૧૭૦૭	૧૮
શાહુરાજી.	૧૭૦૭	૧૭૧૨	૫
બાળાજીવિશ્વનાથ પે. ૧૭૧૨	૧૭૧૨	૧૭૨૦	૮
બાજીરાવ પેશવા. ૧૭૨૦	૧૭૨૦	૧૭૪૦	૨૦
બાળાજીબાજીરાવ પે. ૧૭૪૦	૧૭૪૦	૧૭૫૦	૧૦
રામરાજી.	૧૭૫૦	૧૭૬૧	૧૧
માધવરાવ પેશવા, ૧૭૬૧	૧૭૬૧	૧૭૭૩	૧૨
રઘુનાથરાવ." ૧૭૭૩	૧૭૭૩	૧૭૭૪	૧
માધવરાવ નારાયણ. ૧૭૭૪	૧૭૭૪	૧૭૭૮	૪
શાહુરાજી.	૧૭૭૮	૧૭૯૫	૧૭
બાજીરાવ પેશવા. ૧૭૯૫	૧૭૯૫	૧૮૧૮	૨૩
પ્રતાપસિંહનરનારાયણ. ૧૮૧૮	૧૮૧૮	૧૮૪૦	૨૨

ગાયકવાડીરાજી,

પિલાજી.	૧૭૩૦	૧૭૩૨	૨
દામાજી.	૧૭૩૨	૧૭૬૮	૩૬
ચિઆજી.	૧૭૬૮	૧૭૯૨	૨૪
, ગોપિંદરાવ.	૧૭૯૨	૧૮૦૦	૮
આહ્લંદરાવ.	૧૮૦૦	૧૮૧૯	૧૯
શિવાજીરાવ.	૧૮૧૯	૧૮૪૦	૨૮

(૯૭)

શાળાઓના નામોના કોડો.

એરાવંશ.

(આવડાવંશ.)

શાળાઓનાં ના.	ગા. ખે. સન.	ગા. બી. સન.	કેટલાં વ. રો. કરચું.
વપક્ષીપરી.	૬૯૬	૭૪૬	૫૭
વનરાજ.	૮૦૨	૮૦૬	૪
જોગરાજ.	૮૦૬	૮૪૧	૭૫
જોમરાજ.	૮૪૧	૮૬૬	૨૫
જૂવટ (પીથુ)	૮૬૬	૮૮૫	૨૬
વિજયપતિંહ.	૮૮૫	૯૨૦	૨૫
રતનાદિત્ય.	૯૨૦	૯૩૫	૧૫
સામતપતિંહ.	૯૩૫	૯૪૨	૭

સોળાંકીવંશ.

મૂળરાજ.	૯૪૨	૯૯૭	૫૫
આર્જુન.	૯૯૭	૧૦૨૫	૨૮
કુશાંબ.	૧૦૨૫	૧૦૩૨	૭
ભીમદેવ.	૧૦૩૨	૧૦૭૨	૪૦
કરણ.	૧૦૭૨	૧૦૮૪	૧૨
સિદ્ધરાજવપતિંહ.	૧૦૮૪	૧૧૪૭	૫૬
કુમારપાળ.	૧૧૪૭	૧૧૭૪	૭૧
અજયપાળ.	૧૧૭૪	૧૧૭૭	૭
આળમૂળરાજ.	૧૧૭૭	૧૧૭૬	૨
સોળાંકીમદેવ	૧૧૭૬	૧૨૨૫	૪૬

(૮૯)

મહાપતરાવ.	૧૮૪૭	૧૮૫૬	
ખંડેરાવ.	૧૮૫૬	૧૮૭૧	૧૫
મહારાવ.	૧૮૭૧	હાલમાં વડોદરામાં રાજ્ય કરે છે.	
	ગ્રેટબ્રિટનના રાજ્યમાં.		
જેમ્સ પેટ્ટેસી.	૧૬૦૩	૧૬૨૫	૨૨
આર્લ્સ. "	૧૬૨૫	૧૬૪૯	૨૪
કોમનવેલ્થ(પ્ર-			
જન સતારાજ્ય)	૧૬૪૯	૧૬૬૦	૧૧
આર્લ્સ જી.	૧૬૬૦	૧૬૮૫	૨૫
જેમ્સ. "	૧૬૮૫	૧૬૮૮	૩
વિલીઅમ ત્રીજો			
અને મેરી.	૧૬૮૯	૧૭૦૨	૧૩
આનરાણી.	૧૭૦૨	૧૭૧૪	૧૨
જોર્જ પેટ્ટેસી.	૧૭૧૪	૧૭૨૭	૧૩
" બીજો	૧૭૨૭	૧૭૬૦	૩૩
" ત્રીજો	૧૭૬૦	૧૮૧૦	૬૦
" ચોથો.	૧૮૧૦	૧૮૩૦	૨૦
વિલીઅમ, "	૧૮૩૦	૧૮૩૭	૭
વિક્ટોરિઆ રાણી	૧૮૩૭	હાલમાં લંડનમાં રહી હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય ચલાવે છે.	

